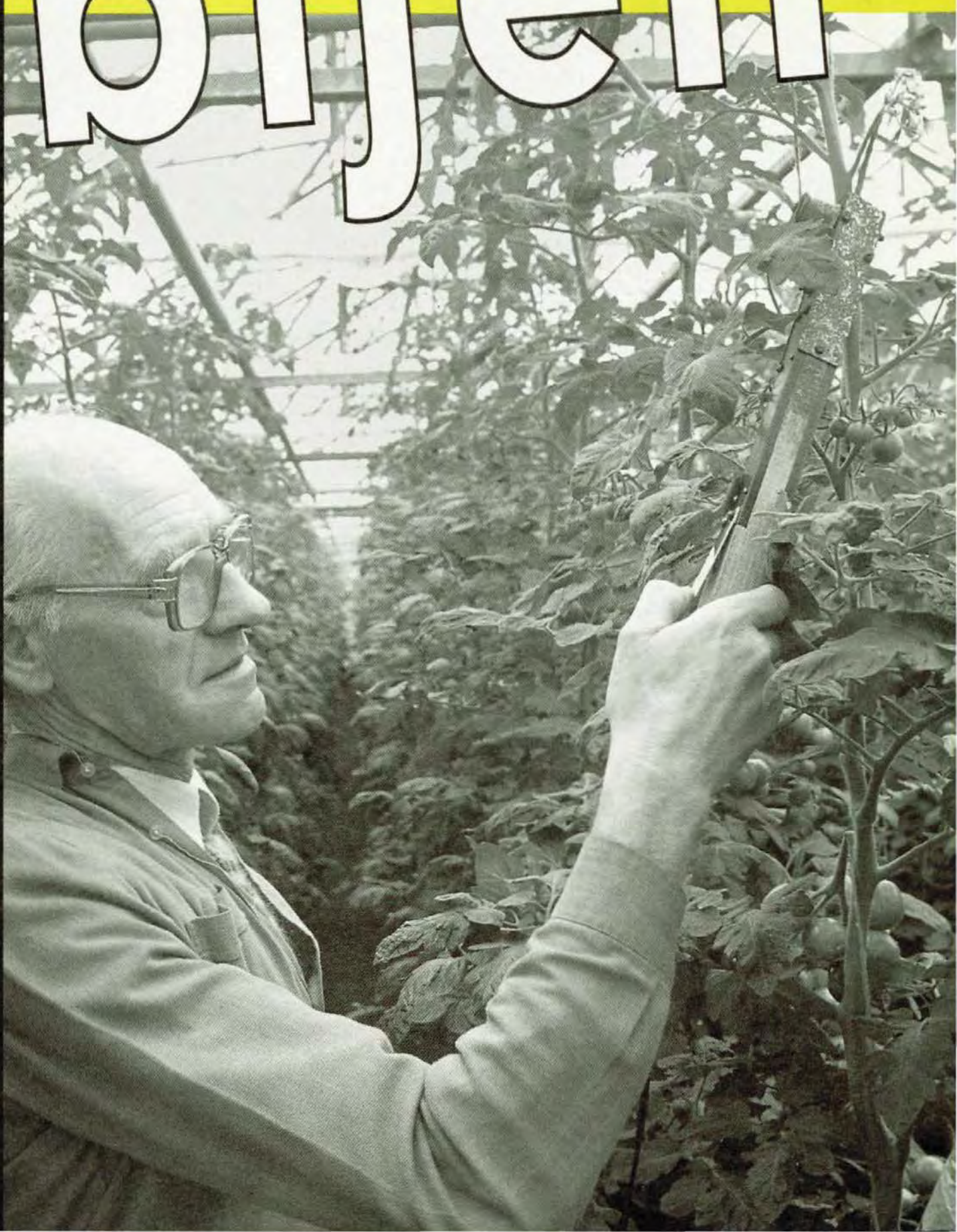

Uitgave: de Imkersbond ABTB, de Imkersbond van de LLTB, de Bond van Bijenhouders van de ZLTO, en de VBBN

11-11

november
2002

bijen

MAANDBLAD VOOR IMKERS

294

Handmatig trillen van tomatenbloemen voor bestuiving

In het verleden werden tomatenbloemen in kassen handmatig met een trilapparaat bestoven. De tomatenbloemen werden 2 à 3 maal per week op deze wijze bewerkt wat ongeveer 40 uur saai en eentonig werk per week per ha tomaten betekende. Tegenwoordig wordt dit bestuivingswerk gedaan door hommels. Door de biologische gewasbescherming worden er bij de teelt van tomaten nog nauwelijks gewasbeschermingsmiddelen gebruikt, waardoor de hommels het hele jaar voor bestuiving kunnen zorgen.

Inmiddels heeft het gebruik van hommels voor bestuiving van tomaten zich vanuit Nederland en België wereldwijd verspreid. Een aantal bedrijven hebben zich gespecialiseerd in het telen van hommelveolken voor bestuiving. Naar schatting hebben in Nederland in totaal ongeveer 100 mensen een fulltime baan in de hommelteelt.

In Nederland worden ongeveer 1.000 ha tomaten onder glas geteeld.

Christ Smeekens, PPO Sector Bijen

Van de redactie

Nu eens geen commentaar bij de inhoud van dit nummer of een sfeerbeschrijving van een bijenstal in november. Wel een kort woord aan het adres van die lezers die ook wel eens de pen (zouden willen) hanteren om via BIJEN aan datgene ruchtbaarheid te geven waarvan ze vinden dat ook veel andere imkers daarvan op de hoogte zouden moeten zijn. Ik heb het over de rubriek 'De lezer schrijft'. In die rubriek kunt u van alles kwijt. U kunt daarin bijvoorbeeld vertellen over een hoogbejaarde in uw vereniging zeer gewaardeerde collega die om gezondheidsredenen met het imkeren moet stoppen. Over bijvoorbeeld een opvatting over een bedrijfsmethode of een onderdeel daarvan, die u op grond van eigen ervaringen gedurende jaren hebt ontwikkeld en waarin u onomstotelijk gelooft. En over alles was zich daartussen en daarbuiten bevindt. De redactie is blij met uw bijdrage. Wel behouden we ons het recht voor de aangeleverde teksten in te korten (als ze te lang zijn), erin voorkomende taalfouten te verbeteren (als die er in staan) en de leesbaarheid ervan te bevorderen (als dat nodig is). Over naar onze mening (maar wie zijn wij?) pertinente onwaarheden zal altijd overleg plaatsvinden. Kom op dus, schrijvende lezers. En vergeet de rubrieken 'Antwoord uit de praktijk' en 'Wonderlijke waarnemingen' niet. Met vriendelijke groet,

Ton Thissen

De jongens van Bee at Home	Ton Thissen	295
Louis van de bijen	Harry Perton	298
Nieuws van PPO Bijen	Christ Smeekens	299

Plant en bij

Voor de imkertuin	G. Schalk	300
Solitaire bijen	Pieter van Breugel	301
Infogids drachtverbetering	Frans Janssen	302

Uit de imkergemeenschap

Oprichting Vereniging van Carnica Imkers (VCI)		303
Foto van de maand	Fam. Jansen	303
Van imker tot imker	Ko Zoet	304
Dankwoord familie Vunderink		305

Praktijk

Het vruchtbare leven van de koningin	M.L. Boerjan	306
Antwoord uit de praktijk	M.J. van Iersel	307
Imkerervaringen in november	Jan Ottens	308

Wonderlijke waarnemingen

Terugvliegende koningin	Astrid Schoots	310
Reactie van	Hayo Velthuis	310

De lezer schrijft

THYMOVAR®	C. van Heemert	312
Reactie	Peter Elshout	313
Cursief	Rik Oldeven	313

Uit de imkergemeenschap

Teeltrichtingen	G.C. van Eizenga en A.H. de Witt	314
ABTB Bij gepraat (10)		318
VBBN: Even voorstellen		319
Van het Hoofdbestuur VBBN		319
Bijenvereniging 'De Bijmoer'		319
Imkerdag in West-Friesland		320
Verslag Roefeldag VBBN Brummen		320
ZLTO: Van de Bestuurstafel		321
Familieberichten		321
Kalender		322
Cursussen		322
Vraag en aanbod		323
Adressen		324

De jongens van Bee at Home

Ton Thissen

Op 20 oktober sloot de Floriade 2002 zijn poorten. En daarmee viel ook het doek voor Bee at Home. 14 Dagen eerder (op 7 okt. jl.) had ik een gesprek met Jos Hooyman. Zijn broer Piet had paviljoendienst.

'Het verschil tussen m'n broer en mij is tweërlei: Piet is 70, ik ben 66; voor Piet loopt de zaak gesmeerd als ook de details, de kleine dingetjes zeg maar, allemaal kloppen. Is dat niet helemaal het geval dan kan hij nog wel eens chagrijnig worden. Ik roep dan: 'Kijk nou eens naar wat er allemaal goed gaat'. Op basis daarvan ben ik over het algemeen een redelijk goed gehumeurd mens'.

Als ik ergens in september met de gebroeders een afspraak probeer te maken voor een interview, zegt Piet: 'Dan moet je nou eens bij mijn broer zijn. Ik ben al veel te vaak aan het woord geweest'. Daaruit concludeer je dan dat Jos van de zwijgzame soort is, meer een doener dan een prater. Maar zover gaan de verschillen nou ook weer niet. Ook Jos blijkt te kunnen praten als Brugman.

Zo tref ik hem in eerste instantie echter niet aan. Hij is op de Stommeerkade 11 te Aalsmeer in zijn eentje doende met een vlonder aan een zijkant van zijn sinds enkele maanden door hem en zijn vrouw bewoond pand, dat tijdens de Floriadeperiode ingrijpend verbouwd is. Ook dát nog, denk je dan.

Imkerkursus

Eenmaal voor het eigenlijke gesprek aan de tafel gezeten waaraan kennelijk alles pleegt plaats te vinden, heeft hij het dan ook niet over Bee at Home in engere zin. Het gaat over alles, over iedereen, over meer dan het afgelopen jaar. Jos: 'Want je moet niet vergeten dat dit circus drie jaar geleden is gestart. En daaraan gaat eigenlijk nóg eens een jaar vooraf: het

Kind:

'En waar is de koning nou?'

jaar dat ik besloot te gaan imkeren omdat ik met mijn tuinderij was opgehouden. Bang voor het gat, hé. Ook mijn broer Piet vond dat een goed idee. We wisten als fruitteler natuurlijk wel wat van bijen – we hadden ze op het bedrijf – maar lieten dat altijd aan

De jongens van 'Bee at Home' zijn samen 136 jaar jong. (Links Jos, rechts Piet)

de imker over. En tijdens die cursus kwam het verzoek van Dick Vunderink, de voorzitter van onze afdeling Amstelveen en toen ook landelijk voorzitter van de VBBN. Waarom hij dat vroeg? Ja, dat zou je hem zelf moeten vragen, wat jammer genoeg niet meer kan. Ach, ik dacht toen dat ik daar wel mee weg kon. Ik was en ben kerngezond, organiseren ligt me wel en van de handen uit de mouwen steken ben ik nooit vies geweest. Daarbij komt dat ik geen binnenzitter ben. Wel wilde ik per se mijn broer erbij betrekken. Wij vullen elkaar goed aan'.

Een klerezooi

We beginnen aan een dikke klapper met foto's en zien eerst het stuk terrein waarop het bijenpaviljoen moet gaan verrijzen. Jos: 'In één woord: een klerezooi. De enige infrastructuur bestond uit een weg ernaar toe. Zo konden we met onze trekker van zo'n 40/50 pk en een frees ter plekke komen. Een hele klus. In de

avonduren bezochten we bijverenigingen in de buurt om aan menskracht en materiaal te komen. Het ging niet allemaal van een leien dakje, maar na verloop van tijd ontstond toch een soort van werkgroep, ondersteund door André Hageman (administratie), Huib Koel (penningmeester) en Jan van de Berg (imker/architect). 'Het moet een intrigerend gebouwtje worden', zei Jan. 'Een publiekstrekker'. Aanvankelijk was het idee met strobalen te werken. Daar zijn we ettelijke malen voor naar Balk in Friesland geweest, waar zo'n strohuisproject werd uitgevoerd. De mensen van de Floriade vonden het prima (iets apart) en zelfs de brandweer had geen bezwaar. Maar ja, da's nog een heel gedoe met die strobalen. Die moesten komen van de oogst van 1999 om er in 2000 mee te werken. Ze moeten ook precies op maat

Piet komt; Jos gaat. De zoveelste aflossing van de wacht.

we tenslotte over zo'n f 75.000,- (ruim €34.000). Daar hebben we het mee gedaan.'

Aan de slag

Na het echec van de strobalen tikten de gebroeders bij een kassenrenovatiebedrijf, waarmee zij vroeger zaken deden een oud kasje op de kop. Het bedrijf hielp wel een handje mee en er kwam af en toe ook een vakman aan te pas maar het meeste werk kwam toch voor hun rekening. Met een geleend aggregaatje – stroom was er op het Floriadeterrein nog niet – reden ze dagelijks met een aanhanger op en neer, want iets waardevols kon je daar niet laten staan. De vitrine werd van Ko Zoet afgekeken, een verenigingslid zorgde voor de bijen, een ander nam de tuin voor zijn rekening. Van een winkel in Aalsmeer kreeg men de ruiten voor de vitrine en weer een andere imker zette het geval in elkaar.

Jos: 'Ik was een meer dan tevreden mens in die dagen. Heel de werkgroep trouwens. Dat neemt niet weg

*Een ongelovige wetenschapper:
(Na de mededeling dat een koningin
de zaadcellen enkele jaren kan
opslaan)
'En daar komt geen diepvries aan te
pas?'*

dat, als ik het – en dan wel graag binnen enkele jaren, want 10 jaar is ver weg – over zou moeten doen, ik zou stoppen met mijn bijdrage na voltooiing van het paviljoen. Ik zou dan nog wel heel graag zo nu en dan als vrijwilliger willen optreden om het publiek voor te

*Een Amsterdammer: 'Je ken wel
sien dat 't Hollandse bijen zijn:
ze houwen rechts!'*

zijn en bij een bepaalde opraapsnelheid geperst. Het is niet doorgegaan. Ook omdat er geen geld voor was'.

Geld, geld ...

Hoe was de financiering geregeld? Over welk bedrag konden jullie beschikken? Jos: 'Op het moment van het afblazen van dat strobouwproject konden we over zo'n f35.000,- (± €15.900) beschikken voor het totaal. Nou, daar doe je dus niks mee. Dat moest op zijn minst het dubbele zijn. En dan nog zouden we – gewoon gezegd – moeten schooien, ritselen en proberen het een en ander aan materialen voor een prikkie te kopen of zo lang te lenen. We hebben toen dan ook de handdoek in de ring gegooid. Maar als de nood ... Broer Piet – hij is vele jaren secretaris van het bestuur van de VBA (Verenigde Bloemenveiling Aalsmeer) geweest – hoorde de voorzitter van de VBA tijdens de jaarvergadering '02 een vergelijking maken tussen het veilinggebeuren en het bijengebeuren. 'Die hangt!', zei Piet. Kort en goed de VBA bleek goed voor een belangrijk bedrag.

Zo was er ook een zwerm op Schiphol. Wij ernaar toe. Met een gezicht van 'voor niks gaat de zon op'. Dat heeft toen geleid naar het Schipholfonds en naar f 4.750,- (± €2.150) Met dat geld zijn toen de panelen met al die cellen geschilderd. Nóg goedkoop hoor. Met een aanvullend bedrag van de VBBN beschikten

lichten, maar ik zou nee zeggen tegen de werkzaamheden daarna. Broer Piet is het in deze helemaal met me eens. Want het is niet niks om over zo'n lange periode om de andere dag dienst te hebben, d.w.z. van 07.30 uur tot 11.00 uur bezig zijn met zorgen

'Verkoopt u ook honing van scharrelbijen?'

voor lunchpakketten voor de vrijwilligers, stofzuigen, koffiezetten, de vrijwilligers ontvangen en instrueren. En als er een of twee van hen niet komen opdagen, blijf je tot 17.00 uur, want de balie moet met het oog op diefstal in ieder geval steeds bezet blijven en zo'n vrijwilliger wil ook wel eens een uurtje over de rest van de Floriade lopen. Wel hebben we anderen bereid gevonden 's avonds de tent af te sluiten. In het begin vroegen we trouwens de vrijwilligers een eigen lunchpakketje mee te nemen. Later konden we ze dat aanbieden, omdat we nog al wat honing bleken te kunnen verkopen. Er waren bezoekers die wel 15 potten meenamen. Ook het honinglepeltje liep gesmeerd'.

Vrijwilligers

Over de bereidheid om als vrijwilliger (imker/voorlichter) op te treden heeft Jos overigens niet echt te klagen. Gelukkig maar, want er zijn er drie per dag nodig en dat zeven dagen in de week. Hij vond het overigens vermakelijk hoe ze zo'n beetje ieder hun eigen verhaal vertelden. Daar zat nogal wat tegenstrijdigheid in. De een zei dat dit volk wel honger zou hebben; de ander dat het voer genoeg had. De een meende dat dit volk vanmiddag nog zou gaan zwermen; de ander dat het absoluut geen zwerm-

neiging had. En het publiek slikte alles, want het publiek wist maar twee dingen van bijen: ze maken honing en ze steken. Maar ... het publiek was wél geïnteresseerd: tussen elf uur 's morgens en vier uur 's middags verbleven er door de bank genomen steeds zo'n 50 bezoekers in Bee at Home. Jos: 'Het komend weekend (11 t/m 13 oktober) wacht elke vrijwilliger (of hij nu eenmaal of vijfmaal dienst gedraaid heeft) een verrassingspakket. Hij/zij moet het wel komen ophalen. Daar staat dan een vrijkaartje van de Floriade tegenover. Ik was er zeer content over dat het bestuur van de Floriade daar geen enkel punt van maakte. Het pakket bestaat uit elf ingrediënten, waaronder een honingkookboek, zeer aparte bloembolletjes, de bekende CD-rom, twee vrijkaartjes voor het Zuiderzeemuseum en natuurlijk hét T-shirt'.

Kind:

*(Als het ziet dat er een kroontje op een kussentje in de vitrinekast ligt):
'Ze is dus thuis!'*

En dan ...

Ik plaag hem een beetje als ik zeg dat ik denk dat hem en zijn broer straks wellicht een lintje of een VBBN-onderscheiding te wachten staat. Jos: 'Dat is het laatste waarop we zitten te wachten. We stáán al 200 dagen in het zonnetje, want je hoort elke dag dat je goed werk geleverd hebt. Het mooiste is dat iemand die op de Floriade ook Bee at Home heeft bezocht, daarover uitvoerig positief uitpakt, terwijl hij/zij niet weet dat jij erbij betrokken bent'. Als ik hem vraag waarin voor hem het genoegen van die hele Bee at Home-onderneming gelegen heeft, is zijn reactie: voor 25% in het verwezenlijken van het gebouw, voor 25% in het inrichten ervan, voor 50% in de communicatie (ook via de vrijwilligers) met het publiek.

Na afloop van ons gesprek gaan we nog even naar de Historische Tuin van Aalsmeer, waar hij de bijenstal beheert. Hier komt meteen weer de fruitteler om de hoek: oculeren is wat anders dan enten. En de seringenteelt is hem nog steeds aan het hart gebakken. We staan achter de bijenkasten en kijken op de zonnige, drukke vliegplank. 'Mooi hé. Daar doen we het allemaal voor'.

Je kunt het niet zo zien, maar ze houden rechts op de snelweg.

Louis van de bijen (1)

De historicus-journalist Harry Perton dook in het Groninger Stadsarchief en haalde Charles Louis boven water: een verhaal bijna te mooi om waar te zijn. We publiceren het in afleveringen (redactie)

Harry Perton

In de achttiende eeuw stonden er in de hoven buiten de Here- en de Oosterpoort van de stad Groningen honderden korven met immen. De bijen overwinterden hier en vlogen in het voorjaar op fruitbloesems. Anno 1778 vertoefde in deze omgeving ook even een Engelsman die een show met bijen opvoerde en voorlichting aan bijenhouders gaf.

298 Aan het begin van een nieuw bijenseizoen, op 17 maart 1778, maakte de Engelsman Charles Louis via de Groninger Courant bekend, dat hij in de stad gearriveerd was. Voor liefhebbers van stand had hij een ietwat griezelige voorstelling in petto:

"Aan alle Heeren en Dames word bekend gemaakt, dat alhier is aangekoomen C. LOUIS uit Engeland om zyne kunst te laten zien met 40.000 Tamme BYEN die hy zal vertoonen in een BYEN KORE. Hy zal ze in de tyd van twee Minuten uit de Korf doen komen, op een hoed, en van den hoed op zynen blooten Arm, ja laten ze op de Tafel marscheeren op zyn Commando en aan het Gezelschap de Koningin laten zien. (...)"

Opvallend aan Louis' tekst is de accuratesse. Hij had één korf bij zich en een goed overwinterd bijenvolk telt inderdaad ongeveer 40.000 bijen. Bovendien spreekt hij van een koningin. En dat is opmerkelijk. Weliswaar ontdekte de Nederlandse entomoloog Swammerdam al in de zeventiende eeuw dat het om een koningin ging en niet om een koning, maar tot imkershandleidingen drong die bevinding maar langzaam door. Zo spreekt de Friese 'Onderwijzer der boeren of landlieden' uit 1758 nog van een koning, evenals een Gelders bijenboek van 1786. Pas 'De Honingbyenteelt', een verlicht vademecum uit 1797, noemt het beestje koningin. Maar ook dan blijven bijenhouders nog tijden van een koning spreken. Louis was zijn tijd dus behoorlijk vooruit.

"Deze wondere kunst", zo meldde hij wervend voor zijn show, "is te zien voor Heeren en Dames alle uur by dag en by nacht, by my of aan de Heeren en Dames Huizen." Liefhebbers konden Louis derhalve laten ontbieden, al was dat ook weer niet op elk gewenst ogenblik en op elke gewenste plaats, want in principe voerde hij 's middags om drie en zes uur zijn show op. Naast die voorstelling handelde hij in een recept voor

een middeltje tegen schadelijke insecten: "Ook is by dezelve een Remedie om alle Hoffsteeden te bevryden van alle ongedierte dat de Vruchten of Bomen schaade doet, als Rupsen, Wespen, Mieren en diergelyke, men kan het Recept bekoomen om het zelfs te maaken. (...)" En last but not least had hij een imkershandleiding te koop, "een Boek om den regten voordeel van de Byen te hebben". Van dat werkje somde hij alle vijftien 'artikelen' of hoofdstukjes op. Veel systematiek zit er niet in, al is wel duidelijk dat er veel aandacht uitging naar de beheersing en manipulatie van zwermen:

1. Om de Byen alle Jaaren tweemaal te rooken
2. Om de Byen te onderhouden met eenen reuk, om alle ligte Korven door den Winter te brengen, en de zware Korven hunnen honing te bewaren.
3. Om de Byen te doen zwermen.
4. Om de Byen het zwermen te beletten, om dat ze niet Volk genoeg hebben.
5. Om de Korven die moederloos zyn aan haar werk te houden, en daar een andere in te maken.
6. Om de zwermen te laten komen waar men ze heen wil hebben.
7. Om de Rovers te beletten, dat nooit vreemde Byen aan uwe Korven kunnen komen.
8. Om veel jonge Byen te hebben.
9. Om de Byen veel doen zwermen.
10. Om kleine zwermen groot te maken.
11. Om alle Roofbyen te laten komen, waarmen ze hebben wil.
12. Om dat U de Byen niet steeken zullen.
13. Om zieke Byen gezond te maken.
14. Om de zwermen vroeg te hebben.
15. Om een zalve die de Byen geerne rieken, en haar in de Korven doen wonen."

Mogelijk bedoelde Louis met die zelf in de laatste paragraaf 'propolis'. Voor de rest gaat het om imkerweetjes, die kennelijk nog niet al te wijdverbreid bekend waren. Pas helemaal aan het eind van zijn relaas gaf Louis aan waar hij logeerde: "in de Bolderary in de Ooster Straat". En daarmee bedoelde hij de Bolderij, sinds 1775 gevestigd in het tweede pand links vanaf de Grote Markt. De kastelein, Jannis Jansen - ook wel Johannes Janzing geheten - bood logies aan wel meer vreemde "reizende lieden", zoals de goed geproportioneerde dwergin Maria Theresia van Corsica, de oculist Roodermel (een oogdokter die er ook spreekuur hield), joodse tandmeesters en Duits-sprekende kooplieden in kanaries, borst- en maagkruiden, mineralen en gesteenten en Zwitserse kaas.

Residuen van mierenzuur in honing

Mierenzuur komt van nature in kleine hoeveelheden voor in honing. Het is niet duidelijk welk gedeelte van het mierenzuur in honing van de nectar en welk gedeelte van de bijen afkomstig is. De gevonden waarden van mierenzuur variëren van 9 tot 1.229 mg per kg honing. Zwak aromatische honingen zoals acacia hebben lagere waarden aan mierenzuur dan honing met een sterk aroma zoals heidehoning. Honing van honingdauw (luizenhoning) bevat een aanzienlijk hoger gehalte aan mierenzuur dan bloesemhoning. In Zwitserland, in het bijeninstituut te Bern, is de afgelopen jaren veldonderzoek gedaan naar mogelijke residuen in honing van diverse varroabestrijdingsmiddelen o.a. mierenzuur. Het onderzoek werd in 1996, 1997 en 1998 uitgevoerd op diverse bijenstanden. Bij dit onderzoek werden de bijenvolken voor de bestrijding van de varroamijt, in het najaar met mierenzuur behandeld. De bijenvolken zijn meestal tweemaal met mierenzuur behandeld in augustus en in september. Vervolgens werd in het daaropvolgend jaar de voorjaars honing onderzocht. Van bijenstanden waar geen voorjaars honing werd geoogst werd een monster zomerhoning onderzocht. De bijen van de controle-bijenstanden werden behandeld met Apistan.

Van deze controlebijenstanden zijn, gedurende de drie onderzoeksjaren, 24 honingmonsters onderzocht. In deze monsters varieerde het gehalte aan mierenzuur van 17 tot 85 mg/kg honing, gemiddeld 41 mg mierenzuur per kg honing. Van de honing van de volken die met mierenzuur behandeld waren zijn 27 monsters onderzocht. Deze monsters bevatten 17 tot 157 mg mierenzuur, gemiddeld 84 mg mierenzuur per kg honing. Er is dus een hoger gehalte aan mierenzuur in deze honing vastgesteld maar deze valt ruim binnen de natuurlijke afwijkingen die bij honing voorkomen. Er is geen toename vastgesteld van het gehalte aan mierenzuur in de honing na een toenemend aantal jaren van behandelingen.

Indien mierenzuurbehandelingen in de lente werden uitgevoerd waren de residuewaarden wel veel hoger; gemiddeld 193 mg per kg honing met een maximum van 417 mg per kg honing. Gebruik van mierenzuur voor de bestrijding van varroamijten in het voorjaar geeft dus een grote kans op te hoge residuen van mierenzuur in de honing, die na deze behandeling van de bijenvolken wordt geoogst.

Bron: *Apidologie*, 33: 399-409 (2002)

Brochures en videofilms van PPO bijen

De verkoop van alle PPO publicaties is centraal geregeld vanuit PPO Lelystad.

U kunt brochures en videofilms bestellen door het betreffende bedrag over te maken op bankrekening 36.70.17.369 t.n.v. Praktijkonderzoek Plant en Omgeving – Publicatieverkoop te Lelystad. Vermeld hierbij de titel van de brochure en/of videofilm, de bestelcode en het gewenste aantal exemplaren. Vergeet niet uw volledige naam en adres te vermelden.

Videofilm: **Winning en verwerking van honing**. Deze film duurt 31 minuten en is uitermate geschikt voor vertoning op een verenigingsavond eventueel gecombineerd met een honingkeuring. Bestelnummer: 260, prijs €16,-.

Videofilm: **Duurzame varroabestrijding**. Deze film van 25 minuten is in 2000 gemaakt en geeft informatie over de levenswijze van de varroamijt in het bijenvolk. Daarnaast wordt informatie gegeven over de duurzame bestrijding van de varroamijt door de darrenraatmethode en de behandeling met mierenzuur. De bestelcode van deze film is PPO 259. De prijs bedraagt €16,-.

Videofilm: **Bijenhouden met succes**. In deze nostalgische film uit 1953 van 50 minuten wordt de Aalstermethode gepromoot. Het bestelnummer van deze film is 255 en de kosten bedragen €16,-.

Daarnaast zijn de onderstaande brochures van PPO Bijen op dezelfde wijze te verkrijgen.

Bestelcode	Titel	Jaar	Prijs in €
254	Insect Pollination in Greenhouses	2001	34,00
253	Pollenanalyse	1999	16,00
251	Het telen van hommels	1996	5,00

Zie ook www.ppo.dlo.nl

Nieuwe clustermanager PPO BFP

Peter van Erp is benoemd tot interim-clustermanager van de PPO-cluster Bijen, Fruit en Paddestoelen (BFP). Hij volgt hiermee Marcel Stallen op. Voor PPO is een goede aansluiting op de vragen uit de praktijk (sectoren, bedrijfsleven) uitermate belangrijk. Het bleek dat deze aansluiting bij BFP verbeterd moest worden. De directie heeft met de leidinggevenden in het cluster uitgebreid besproken hoe de situatie zo snel mogelijk verbeterd kan worden. Afgesproken is dat Peter van Erp als interim-clustermanager de heroriëntatie voor zijn rekening neemt. Marcel Stallen gaat zich richten op internationale projecten.

Rode zonnehoed (*Echinacea purpurea*)

In deze rubriek wordt om de maand een (vaste) plant voorgesteld die het meer dan waard is om een plekje in de imkerstuin te krijgen.

Rode zonnehoed (*Echinacea purpurea*)

De rode zonnehoed, die vroeger *Rudbeckia purpurea* heette, is een zeer fraaie vaste plant die in geen enkele imkerstuin mag ontbreken. Deze plant behoort tot de samengesteldbloemigen, de Compositae.

Uiterlijk

Het meest opvallend aan de zonnehoed zijn de rozegroene kleur van de bloemblaadjes en het oranje-bruine, bolvormige hart van de bloemhoofden. De lintbloemen, de buitenste bloempjes van het bloemhoofd met de kleurige bloemblaadjes, zijn meestal iets afhangend. De iets behaarde plant wordt ruim 1 meter hoog en heeft eivormige, langwerpige bladeren. De bloeitijd is vanaf juli tot in september.

Er zijn meerdere cultivars in de handel, die meestal iets verschillen in kleur. 'White Swan' is een ras met witte bloemen.

Er zijn ook rassen met afwijkende hoogte, zoals 'Nana' die niet hoger wordt dan 30 cm.

Herkomst

De prairies in het oosten van Noord-Amerika stonden vroeger vol met rode zonnehoeden, hetgeen ongetwijfeld een prachtig schouwspel opleverde. De plant voelt zich dan ook het beste thuis op een zonnige standplaats en houdt van een goed bemeste, niet te natte tuingrond.

Vermeerderen

Rode zonnehoeden laten zich op verschillende manieren goed vermeerderen. Zaaïen gaat over het algemeen prima, maar het zaaïen van cultivars levert vaak een enigszins onzuiver nageslacht op. Vermeerderen door wortelstek lukt ook goed, maar de beste methode is het delen van de oude plant. Het voordeel hiervan is dat naast het kweken van nieuwe planten ervoor gezorgd wordt dat de oude plant verjongd wordt. Dit dient eens per 3 à 4 jaar te gebeuren, anders verzwakt de plant en zal uiteindelijk verdwijnen.

Toepassing

De echinacea is een uitstekende borderplant die zich goed laat combineren met andere rozegroene bloeiende

De indianen van Noord-Amerika waren al eeuwen op de hoogte van de sterke medicinale werking van de rode zonnehoed.

planten. Ook combinaties met blauwe bloemen kunnen heel mooi zijn.

Als snijbloem is de rode zonnehoed ook goed te gebruiken; de uitgebloeide bloemhoofden doen ook vaak dienst in (droog-) boeketten.

Bijwaarde

Rode zonnehoed is een prima bijenplant waar de bijen zowel stuifmeel als nectar van betrekken.

Bijzonderheden

De indianen van Noord-Amerika waren al eeuwen op de hoogte van de sterke medicinale werking van de rode zonnehoed. De wortels van de plant bevatten pijnstillende, ontsmettende en infectieremmende stoffen. Ook tegenwoordig wordt de plant gebruikt, zowel uitwendig om wonden te ontsmetten, als inwendig om de algehele weerstand te verhogen. In de insectentuin is het een vlinderlokker van jewelste. Vooral dagpauwogen, kleine vossen, gehakelde aurelia's en icarusblauwtjes zijn veelvuldig op de bloemen aan te treffen. Maar ook hommels en bijen bezwijken massaal voor de charmes van deze prachtige plant.

De tronkenbij (*Heriades truncorum*)

Zomergasten

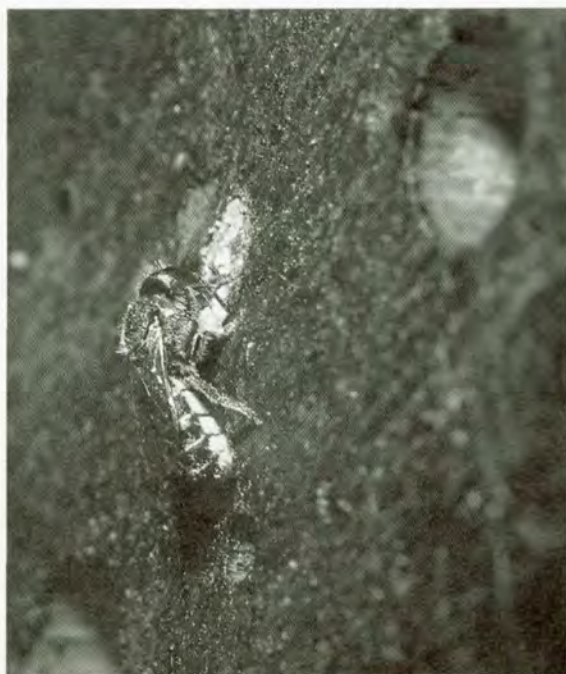
Tronkenbijen verschijnen als de zomer begint en zijn tot in september actief. De mannetjes zijn er slechts enkele dagen eerder dan de vrouwtjes. De bijen zijn nogal klein (6 tot 8 mm) en zeker de mannetjes ogen wat gedrongen en hebben een iets naar beneden gekromd achterlijf. Op hun aangezicht hebben ze vuilwitte haren, de rest van hun cilindrische, weinig behaarde lichaam is voorzien van vele kleine putjes en is vrijwel zwart met dunne lichte haarbandjes op het achterlijf. De vrouwtjes zijn gewoonlijk wat groter, zijn ook overwegend zwart en hebben eveneens lichte haarbandjes en dragen gele verzamelharen aan de onderkant van hun achterlijf. Ze bewonen bij voorkeur nestgangen van 3 tot 4 mm doorsnee. Braamstengels, riet, bamboe en boorgaten in nestblokken worden graag jaar in jaar uit gebruikt. De mannetjes overvallen de vrouwtjes op de bloemen maar ook dikwijls aan de nestgang.

Gele composieten

Tronkenbijen zijn gespecialiseerd op composieten met hoofdzakelijk buisbloempjes. Met name de geel gekleurde soorten hebben hun voorkeur. Daarvan zijn te noemen: gele ganzebloem, wormkruid, (Jacobs-) kruiskruid, goudsbloem en heelblaadje. De vrouwelijke dieren wandelen rond op deze bloemen en nemen met hun dunne tong uit het op dat moment producerende kransje van bloemetjes de nectar op. Tegelijk slaan ze zeer snel met hun achterlijf op en neer om het stuifmeel tussen de haren van het achterlijf op te nemen. Aan deze typische manier van verzamelen zijn de tronkenbijen goed te herkennen. Ook de tijd van het jaar en het met geel stuifmeel beladen achterlijf zijn goede indicaties, dat je met tronkenbijen te doen hebt. Het zijn dankbare gebruikers van nesthulp en komen vooral in het zuidoosten, maar ook steeds westelijker en noordelijker in ons land voor.

Hars

Verzamelvluchten duren vaak maar enkele minuten. In de nestgang is eerst een dun wandje van hars gemaakt. Vervolgens wordt tegen dit wandje een laagje stuifmeel gedrukt. Om dat te kunnen moeten de bijen zich voor de nestingang omkeren om achteruit in de gang het stuifmeel af te kunnen

Tronkenbij sluit cel met harswandje

poetsen. Bij de volgende thuiskomst drukken ze dan met de kop het stuifmeel aan, eventueel na bijmenging van nectar. Uiteindelijk, na zo'n 30 vluchten, ontstaat een bijenbroodje, dat aan de voorkant steil is afgewerkt en waarin het ei wordt gedrukt. De cellen worden afgesloten door weer een harswandje van ongeveer 1 mm dik. Tronkenbijen maken vaak al harskransjes tegen de wand van de nestgang op de plekken waar ze van plan zijn later nog meer cellen aan te leggen. De cellen zijn in ideale gangen ongeveer 10 mm lang. De larven verwerken het stuifmeel in een week of zes en spinnen zich in een ijle cocon in en overwinteren zo. Pas in het voorjaar verpoppen ze. Bij het afwerken van het nest laat het moederdier enkele centimeters vanaf de ingang onbenut (atrium) en sluit dan de nestgang op typerende wijze af. Er wordt nl. een prop hars van soms meer dan 5 mm in aangebracht die aan de voorkant dikwijls volgestopt wordt met stukjes hout, zandkorreltjes en steentjes. Een oude nestgang wordt eerst schoon gemaakt, maar de hars aan de voorkant wordt niet verwijderd maar zover opzij geduwd dat het dier, wel vaak met veel moeite, in en uit kan gaan. De harspropen zijn aan hun geur goed te herkennen.

Na verloop van tijd zwellen ze op en worden dan halfbolvormig naar buiten gestulpt. Komen de dieren tegen het einde van het seizoen nestgangen te kort dan schrikken ze er niet voor terug om nestgangen van andere dieren, inclusief hun soortgenoten, helemaal leeg te ruimen en er zelf in te beginnen.

Vijanden

Tronkenbijen hebben last van zeer slanke sluipwespen met korte legboor, zogenaamde hongerwespen (*Gasteruption*). Ze hebben ook een eigen koekoeksbij, namelijk *Stelis breviscula*, die sprekend op haar gastvrouw lijkt. Bovendien is er een kleine slanke knotswesp, *Sapygina decemguttata*, die graag eitjes naar binnen smokkelt in het nest van een tronkenbij. Het dier is te herkennen omdat het altijd platgedrukt met de kop in de richting van de nestgang van haar gastvrouw zit en een tiental hele kleine geelwitte vlekjes op de flanken van het achterlijf heeft. De larve van deze wespjes eten het ei van de gastvrouw op en daarna de stuifmeelvoorraad. In ons land is tot nu toe het verspreidingsgebied van deze knotswespen veel minder groot dan het voorkomen van de tronkenbij zou doen vermoeden.

302

IMKERSHOP 'HET BIJENHUIS'

Een imker met verstand
wordt bij Het Bijenhuis vaste klant

Voor snelle bestelservice

tel 0317 422 733

fax 0317 424 180

e-mail bijenhuis@vbbn.nl

Grintweg 273

6704 AP Wageningen

online winkelen bij www.vbvn.nl

SAMENWERKING

Infogids drachtverbetering

Frans Janssen, coördinator commissies Drachtplanten

In de tachtiger jaren hebben de vijf imkerorganisaties ieder voor zich informatiegidsen over drachtverbetering samengesteld en uitgebracht. Deze zijn momenteel op heel wat punten gedateerd. Een goede aanleiding om iets nieuws op te zetten, maar dan samen! Eén gids voor heel imkerend Nederland. Dankzij een voortreffelijke samenwerking van de commissies Drachtplanten is er nu een fonkelnieuwe gids. Om veel papier en geld te sparen is de gids tegen kostprijs op CD-rom verkrijgbaar en bovendien is hij te raadplegen op internet.

De bedoeling van deze informatiegids

Drachtverbetering in ons land is nodig. Niet alleen voor de honingbijen, maar voor de gehele entomofauna. De infogids wil vooral een 'helpdesk' zijn voor verenigingen of particulieren die mogelijkheden zien om – en dat is vaak het probleem – samen met landeigenaren of lokale overheden, inzaai en/of inplant van nectar- en stuifmeelproducerende

gewassen, struiken of bomen te realiseren. Behalve vakkennis vereist dit ook en vooral een juiste benadering van personen of instanties. Deze gids biedt hiervoor een groot scala aan mogelijkheden, voorbeelden voor subsidieaanvragen, zaadlijsten, bloeikalenders zonder dat voor elk onderdeel een apart handboek geraadpleegd hoeft te worden. Ik hoop dat er veel gebruik van gemaakt wordt. Behalve aan de Commissies Drachtverbetering die het 'ruwe' materiaal aanleverden, een bijzonder woord van dank aan Aat Rietveld en Piet van Schaik, met wie ik op bijzonder prettige wijze de selectie, correctie en redactie heb mogen voeren. Wanneer u €5,- overmaakt op giro 40.35.83 t.n.v. A. Rietveld, Bocht 42, Breda, o.v.v. 'CD-rom drachtverbetering', wordt u de diskette plus inhoudsopgave toegestuurd.

Zie ook de 'infogids Drachtverbetering op: info@bijenhouders-zlto.nl of www.bijenhouden.nl onder het kopje 'dracht'

Oprichting Vereniging van Carnica Imkers (VCI)

Een aantal bijenhouders die met carnica-bijen imkeren, hebben op 24 augustus jl. een landelijke vereniging van carnica-imkers opgericht. De initiatiefnemers zijn: Ben Trip, Harry Töben, Gerrit Freije, Jan Enne Dees, Jan Kruit, Rein Kakes, Harm Veenhuis en Pier Santema. Zij vormen samen het eerste bestuur van de VCI. In het bestuur zijn de taken verdeeld en is er gesproken over de zaken die de VCI kan aanpakken om de doelstelling, het bevorderen van het imkeren met carnica-bijen, te realiseren.

In februari van dit jaar is er een bijeenkomst geweest en werd besloten, via een artikel in BIJEN, de belangstelling te peilen onder carnica-imkers om in

een of andere vorm contacten te leggen. De eerste reacties waren bemoedigend en gaven de initiatiefnemers voldoende redenen om te komen tot een Vereniging van Carnica Imkers (VCI). Het is niet de bedoeling dat de VCI de belangen van imkers gaat behartigen. Imkers die naar aanleiding van het artikel in BIJEN gereageerd hebben, hebben inmiddels bericht gekregen over genoemde oprichting. Iedereen die met carnica-bijen imkert of wil gaan imkeren kan lid worden van de VCI. Voorlopig is de contributie vastgesteld op €20,- per jaar.

Wie lid wil worden kan contact opnemen met: Gerrit Freije, Oude Zeegserweg 11, 9471 PT Zuidlaren, 050-40 92 584, E-mail: gfreije4@freeler.nl

Bijenkastjes in het dorp Shamen in Gambia. De raten worden niet geslingerd maar geperst. Foto ingestuurd door Fam. Jansen uit Drimmelen.

De varroamijt niet bestrijden

'Controleerbare gegevens van imkers die de varroamijt in het geheel niet bestrijden bezit ik niet', dat schreef ik in oktober. Maar zoals u in dat zelfde themanummer heeft kunnen lezen is daarin verandering gekomen. In de rubriek 'De lezer schrijft' heeft u de ervaringen van de heren Van Veen uit Utrecht en Saal uit Kerk-Avezaath kunnen lezen. De redactie heeft mij deze brieven helaas te laat toegezonden om ze nog in mijn oktoberrubriek te kunnen verwerken. Zoals u hebt kunnen lezen besloten deze ervaren imkers de varroamijt niet met chemische middelen te bestrijden, maar de bijenvolken hun gang te laten gaan en zo weinig mogelijk te verstoren. Wat blijkt nu: beide imkers hebben vergelijkbare ervaringen: de eerste jaren waren de volken klein en niet sterk genoeg maar met de jaren neemt de vitaliteit van de volken weer toe. De heer Saal schrijft dat hij meer poetsende bijen op de vliegplank waarneemt en dat de bijenvolken weer meer honing verzamelen. Na het lezen van deze brieven ben ik geneigd te denken dat er nog veel imkers met vergelijkbare ervaringen moeten zijn. Wie schrijft ze op?

De darrenslacht

Begin augustus schreef Joop van Veen me dat zijn volken zich dit jaar prima hebben ontwikkeld. 'Het kan niet beter, geen varroa of andere ziekten. Het bijenbestand met twee zwermen uitgebreid. De darrenslacht is al in volle gang'. In gebieden met een najaarsdracht vindt de darrenslacht veelal later plaats. In de vitrine, opgesteld in het bijenteeltmuseum op Terschelling, was de darrenslacht eind augustus in volle gang. Als furies hingen de werkbijen aan de tegenspartelende darren. Er was echter geen ontkomen aan. Je staat erbij en kijkt ernaar en allerlei vragen schieten door je hoofd. Is het einde van de nectarstroom de aanzet tot de darrenslacht? In volken die ruim gevoerd worden vindt de uitdrijving van darren ook plaats. Zal de afnemende daglengte een rol spelen. Denk in dit verband ook aan het starten van een broednest bij het lengen van de dagen. Het lijkt me zeker geen 'last minute beslissing' van het volk want ook tijdens de dracht werd er af en toe aan een dar getrokken. Mogelijk is het een combinatie van factoren. Er is me wel iets opgevallen. Terwijl tijdens fantastisch weer de heide fanatiek werd bevlogen en zelfs het broednest van een drieraams observatievolkje door honing werd ingesloten, bevond een grote groep darren in dit volkje zich op de

onderste raat aan de onderzijde. Ze liepen daar niet, maar vormden met elkaar een dicht opeengedrongen krans met de koppen naar het midden alsof ze bij elkaar bescherming zochten. Ik weet dat ik me nu op het gladde ijs van menselijke interpretatie begeef, maar deze darren waren nog wel in de woning aanwezig, maar hoorden er eigenlijk al niet meer bij. Op het moment dat ik er naar keek werden ze niet lastig gevallen.

Terug naar de vitrine waar ik probeer de bezoekers van het museum een beetje wegwijs te maken in het bijengedoe. Het verhaal van het darrenleven en het einde van dat darrenleven roept allerlei reacties op van 'blij dat ik geen dar ben' bij mannelijke bezoekers tot pretoogjes bij de dames! Op een gegeven moment kwam een ouder echtpaar al kibbelend aangelopen en ik werd er op de volgende manier bij betrokken. 'Mijn man zegt dat de waarde van honing verloren gaat als je het in de hete thee doet, volgens mij is dat alleen het geval bij langdurige verhitting'. Ik kon niet anders dan de dame gelijk geven. Maar toen de reactie. U had die triomfantelijke strijdlustige blik bij de dame in kwestie moeten zien! De darrenslacht vond nu niet meer alleen achter mijn rug in de vitrine plaats.

Het weer in november

In de periode 1971-2000 zijn de normalen voor het midden van het land als volgt. Zonneschijn 60 uur, neerslag 81 mm en gemiddelde maximumtemperatuur 9,1°C

November maanden

Jaar	Zon	Uren	Neerslag (mm)	Max.temp °C
1997	normaal		droog (38)	normaal
1998	zeer zonnig	(85)	nat (101)	zeer koud (6,4)
1999	normaal		normaal	normaal
2000	somber	(45)	nat (104)	zacht (10,1)
2001	normaal		normaal	zacht (10,2)

Dick Vunderink 11 mei 1931 – 11 augustus 2002

Dankwoord van de familie Vunderink

Onze lieve en onvergetelijke Dick is niet meer bij ons. Het afscheid nemen is ons zwaar gevallen en wij missen hem.

De overweldigende belangstelling na zijn overlijden kan ons verdriet en het gemis niet wegnemen, maar het heeft ons wel erg goed gedaan en troost gegeven. De vele, hartverwarmende reacties doen ons beseffen dat hij niet alleen voor ons, maar ook voor heel veel anderen een bijzonder mens is geweest. Voor uw medeleven, in welke vorm ook, danken wij u hartelijk.

Wij hopen dat Dick ook in uw herinnering zal blijven voortleven.

*Ans Vunderink-van den Beukel
Roeleke, Emma, Riemer
Jacqueline en Mohamed, Amine, Jamila, Assia
Petra, Lily*

Amstelveen, oktober 2002

Het volledig leven

*Van de zoetheid van het leven
geniet je tweeënvertig dagen
als je ter wereld komt als bij.*

*Wel werken, poetsen, voeren,
Bouwen, waken, veel gehaal, gebreng.
Maar zeven volle weken blij.*

*Bij de eendagsvlieg vergeleken
die alles in één daglicht doet,
leeft de bij bijzonder lang.*

*Je kunt wel achtentachtig worden...
Volledig leven is je deel
als je doet wat je doen moet
De rest is niet zo van belang.*

Rik Oldeven

Het vruchtbare leven van de koningin

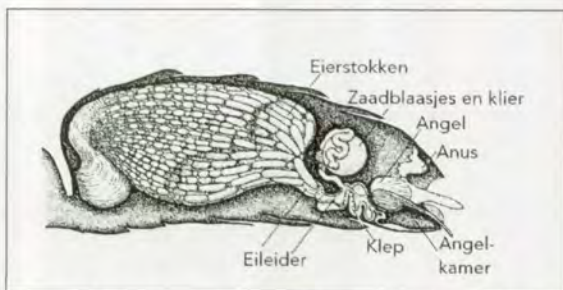
M.L. Boerjan

De belangrijke vraag bij de teelt en selectie van goede koninginnen is: Wanneer is een koningin goed? Als ze hardwerkende werksters produceert of zorg draagt voor een varroatolerant bijenvolk? Wat het antwoord op deze vraag ook is, één ding is zeker: 'n goede koningin zal hoe dan ook bevrucht moeten zijn en de zaadcellen gedurende minstens één seizoen moeten kunnen bewaren. En dat laatste zonder vloeibare stikstof en een diepvrieskist. Voor het bewaren van het sperma is de moer uitgerust met een specifiek orgaan: de spermatheca ook wel zaadblaasje genoemd. De spermatheca is dus een soort zakje waarin de zaadcellen gedurende een langere periode levend blijven. Niet alleen de bijenkoningin heeft een spermatheca maar de meeste vrouwelijke insecten hebben een zaadblaasje. De koningin vult zo'n spermatheca tijdens de een of meer bruidsvluchten en de specifieke vorm van het blaasje zorgt ervoor dat de zaadcellen gedurende een aantal jaren het bevruchtend vermogen behouden. In de jaren zestig en zeventig is door de Duitse onderzoeker professor F. Ruttner veel kennis over de spermatheca van de bijenkoningin vergaard. Hieronder een korte samenvatting van het onderzoek van Ruttner aangevuld met recenter informatie.

De spermatheca is een ballonachtige constructie die voorbij de eierstokken in het achterlijf van de koningin ligt (figuur 1). Op de spermatheca liggen klieren die stoffen uitscheiden die enerzijds nodig zijn voor het transport van de zaadcellen naar de spermatheca en anderzijds een rol spelen bij het bewaren van het sperma. De zaadcellen moeten, om de spermatheca te kunnen bereiken, een ingewikkelde structuur in de eileider passeren. Deze ingewikkelde structuur bevat een pomp en een klep die beiden van essentieel belang zijn bij de bevruchting van de eicellen (figuur 2). Het een en ander zorgt er namelijk voor dat slechts enkele zaadcellen door worden gelaten om bij de eicel die ze moeten bevruchten te kunnen komen. Deze structuur vormt een hindernis bij de kunstmatige inseminatie, waarover later meer.

Na de bruidsvlucht

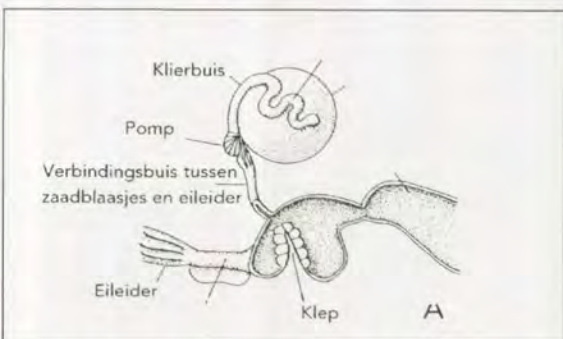
De spermatheca van een onbevuchte koningin is gevuld met een heldere vloeistof die waarschijnlijk veel voedingsstoffen bevat. Bij aankomst in de

Figuur 1: De ligging van de zaadblaasjes t.o.v. de eierstokken
Bron: H.A. Dade, *Anatomy and dissection of the honeybee*.

spermatheca worden de spermacellen als het ware gebaad in deze energierijke vloeistof. Blijft de koningin onbevucht dan wordt de vloeistof hard en daarmee is de spermatheca ongeschikt geworden voor het bewaren van de zaadcellen.

Bij terugkeer van de bruidsvlucht hebben de zaadcellen de spermatheca nog niet bereikt, dat duurt een aantal uren. De zaadcellen moeten als het ware een geurspoortje volgen om de spermatheca te kunnen bereiken. Het geurspoortje is uitgezet door aantrekkende stoffen die door klieren in de spermatheca zijn afgescheiden. Daarnaast worden de spermacellen als het ware opgestuwd doordat de spieren in de wand van het kanaaltje (figuur 2: verbindingsbuis tussen zaadblaasjes en eileider) samentrekken. In de spermatheca behouden de zaadcellen dus gedurende langere tijd hun bevruchtend vermogen. Hoe kan dat? Enerzijds worden de spermacellen bewaard door de hierboven genoemde vloeistof die door een op de spermatheca gelegen klier ('zie figuur 2) wordt afgescheiden. Anderzijds zorgen de cellen in de wand van de spermatheca voor een specifieke fysisch-chemische omgeving.

Figuur 2: Pomp- en klepconstructie in de eileider.

De kunstmatige inseminatie

De eerste min of meer geslaagde kunstmatige inseminatie van een bijenkoningin werd in 1926 uitgevoerd door de Amerikaan Lloyd Watson. Het bevruchtend vermogen van deze kunstmatig geïnsemineerde moer was echter nog niet groot. Het zou nog tot 1944 duren voordat onderzoekers erachter kwamen dat de hierboven besproken ingewikkelde structuur van pomp en klep een goed transport van het sperma verhindert. Tijdens de natuurlijke bevruchting duwt de penis van de dar de klep en pomp als het ware weg zodat het sperma zonder hindernissen de spermatheca in kan stromen. De onderzoekers Mackensen en Roberts ontwikkelden in 1948 een glazen buisje dat geschikt bleek voor ongehinderd spermatransport. Nadat ook het verdoven van de koningin door Mackensen was geïntroduceerd, was de kunstmatige inseminatie van de bijenkoningin een feit. Volgens de door mij gevonden literatuur wordt deze methode nog steeds toegepast.

Geraadpleegde literatuur

Dade, H. A. (1977). Anatomy and dissection of the honeybee. Uitgave: 'International Bee Research Association'
Kressin, M. Sommer, U. and Schnorr, B. (1996). Das Spermathekalepidthel der Bienenkönigin (*Apis Mellifera*): Morphologie, altersabhängige Veränderungen und Zellkontakte. Anat. Histol. Embryol. 25: 31-35.

TE KOOP

Schin op Geul, Scheumergats

Bijental en tuinhuis op 2.025 m², gebied is natuurlijk ingericht als imkerij met loofbomen, heesters, fruitbomen, grasland en vijver. Prijs op aanvraag.

de richting van de toekomst

www.aelmans.com - makelaar@aelmans.com

Kerkstraat 4 t. 045 - 575 32 55
6367 JE Voerendaal f. 045 - 575 15 09

bijen

ANTWOORD UIT DE PRAKTIJK

M.J. van Iersel

Een vraag voor de maand januari

Als we via aankoop of uit eigen teelt een bijzondere koningin hebben verkregen, willen we graag dat deze in een productievolk terecht komt. Een veel toegepaste methode hierbij is het om het bevruchtingsvolkje waarin de jonge koningin aan de leg is gegaan, te verenigen met het productievolk. De werkwijze daarbij is vaak als volgt: de oude moer uit het productievolk opzoeken en verwijderen, een krant op het volk leggen, daar bovenop een lege bak met de raampjes uit het bevruchtungskastje. Na drie dagen voegen worden de ramen in het broednest van de oude moer gehangen en gaat de extra bak weg. Een andere werkwijze is om de raampjes van het

bevruchtingsvolkje, verpakt in een krant, meteen na het verwijderen van de oude moer op te nemen in het broednest van het productievolk.

De vraag voor de maand januari

Wat zijn uw ervaringen met dergelijke werkwijzen? Hoeveel jonge koninginnen gaan op deze manier in het productievolk blijvend aan de leg?

U kunt uw antwoord tot de tweede week van december naar de redactie insturen. Dat kan per brief, schijfje of per E-mail aan redactie@vbbn.nl of m.j.van.iersel@wxs.nl

In november denk je nog een zee van tijd te hebben

Varroamijt

November is net als december en januari een rustige maand wat het werk aan de bijen betreft. Ten tijde van dit schrijven is het nog niet bekend hoe ik dit jaar de varroabestrijding ga uitvoeren. Zoals reeds eerder vermeld, wordt het waarschijnlijk de mieren- of oxaalzuurverdamping. Indien nog niet toegelaten, dan Thymovar. Bij de eerste twee is het van belang dat er weinig of geen broed in de volken zit. Dit betekent dat de wintermaanden hiervoor de aangewezen maanden zijn. Maar ook zwermen en broedloze volken kunnen er, zoals het ernaar uit ziet, mee behandeld

worden. Het schijnt zo te zijn dat de methode effectief is. Ook belangrijk is dat de bijen er weinig van merken. Verder is de bestrijding simpel en snel uit te voeren, wat een must is. Een bestrijdingsmethode die veel tijd kost, is in mijn ogen gedoemd om te mislukken. De meeste bijenhouders hebben daar domweg de tijd niet voor.

Herstelwerkzaamheden

De wintermaanden vormen de ideale periode om alle bijenteeltmateriaal weer eens op orde te brengen. Raampjes maken, kasten verven, oude raten vervangen enzovoorts. Het is heel vervelend, als je de raampjes nog moet herstellen en de kunstraat nog in moet smelten, terwijl de kast al open is, om kunstzwermen te maken, of wat dan ook. Ik kan dit weten, want ik heb het zelf meegemaakt! In november denk je nog een zee van tijd te hebben en toch is het steeds weer eerder lente dan je denkt.

Stuifmeel

Als het even kan zaaien we met enkele imkers een perceel raapzaad in, nadat het koren van het veld is. Dat bloeit laat en gaat door tot het flink vriest. Het geeft daardoor nog lang stuifmeel voor de bijen. Niet elk jaar is het raak, maar als het een beetje wil, kunnen ze tot ver in november terecht op die dracht.

Bijenhuis met klimop. Goed voor bijen en vogels. Bovendien waaien de pannen er niet af. Let ook op de buxushaag tegen de zon. Foto: J. Ottens

Het is wel zaak om het veld niet te ver van de stand in te zaaien. Ook de bloeiende klimop is vanaf half oktober een graag bezochte plant. Mijn bijenhal is er helemaal mee overwoekerd. Dichterbij kan ik de dracht niet brengen. Als de zon maar even schijnt, vliegen ze er massaal op. Later in de winter is de bes van de klimop weer heel geliefd bij de vogels, vooral de lijsterachtigen.

Controle

Ofschoon het rustig is in de winter, blijft controle wel noodzakelijk. Het is beslist niet zo dat je nu een paar maanden weg kunt blijven. In mijn ogen kun je in de zomer geruster 3 weken wegblijven dan in de winter een paar dagen. Elke morgen ga ik even kijken. Mocht er schade zijn, storm, vogels of wat ook, dan valt de schade nog te beperken door snel in te grijpen. Te lang wachten is bijna altijd desastreus, met name als het op dat moment flink vriest.

Wat kan er mis gaan

Dode bijen worden meteen weggeveegd. Zeker als ze een dag goed gevlogen hebben, na een periode

van binnenzitten, liggen er dode en verkleumde bijen voor de kast. Die laten liggen, trekt onherroepelijk koolmezen aan. Als die de weg eenmaal weten, zijn ze niet meer te houden en gaan ze op de kasten pikken, zodra er buiten de kast niets meer te vinden is. Ze kunnen daarbij behoorlijk veel schade aan de volken toebrengen en zelfs de kasten (vliegaten) flink beschadigen. Handig pikken ze de bijen die buiten komen op, om ze een eind verder op te peuzelen. Ze eten alleen het borststuk op. Op de plek waar ze de bijen verorberen, kan daardoor een hoopje met achterlijfsjes komen te liggen. Als je dat ziet ben je duidelijk te laat. Het 'biemeesje' heeft haar naam niet voor niets gekregen. Om deze reden worden de mezen bij mij niet vlak bij de bijenstand gevoerd.

Katten kunnen eveneens een bron van onrust vormen. Het voordeel is dat ze de mezen weg houden, maar daar staat tegenover dat ze op de kasten springen en erover lopen; ook dat geeft de nodige onrust. Het is zeer vervelend als je midden in je slaap steeds maar weer gestoord wordt. Dat geldt ook voor bijen.

bijen

FLORIADE

Op 18 oktober jl. kreeg
Bee at Home
de derde prijs in de categorie
Educatieve stands.

De gebroeders Hooyman namen namens alle vrijwilligers 'die deze prijs eigenlijk verdiend hebben' de trofee in ontvangst

Terugvliegende koningin

Cowboyfilmdecor

Een goede kennis van me vroeg me onlangs om even te komen kijken wat er toch aan de hand was, want het leek erop, dat zijn volkje aan het zwermen was. Hij had vorig jaar de beginnerscursus gevolgd en was toen meteen begonnen met het houden van een bijenvolk. Zowel de kast alsook de bijen had hij gekregen van een imker uit de buurt. Dit jaar wil hij het geleende materiaal vervangen door eigen spullen. De bijen huizen nu in twee broedkamers.

Toen ik kwam aanfietsen, zag ik het al: een kleine zwerm hangt tegen een paal van de afrastering van de wei, ongeveer twintig meter van de plaats waar de kast staat. De kast staat op een strook grond, liggend tussen links een aardig grote kikkerpoel en rechts een soort kraal, afgerasterd met stevige eiken palen, waartussen met een lengte van ongeveer drie meter stevige gezaagde eikenhouten stammen steken. In Nederland zie je dat niet zo vaak, je ziet het soms in een cowboyfilm, waarbij veedrijvers hun kunsten laten zien. Het is een prettige lentedag, zo eentje waarbij je voor het eerst dit jaar je jack uit laat.

310

Heeft u iets wonderlijks meegemaakt bij de bijen? Laat andere imkers ervan meegenieten! De redactie nodigt u uit om uw waarneming op te sturen per brief, schijfje of e-mail aan: schoots7@zonnet.nl of redactie@vbbn.nl. Hayo Velthuis kan er een aanvullende of toe-lichtende reactie op geven. Deze maand vertelt Toon de Groot over een zwerm met ongewoon gedrag.

Geen doppen of zwermstemming

Terug naar de zwerm. Kijken of ik de moeder koningin kan vinden om haar in 'n kluisje te stoppen. Dan kan ze in ieder geval niet meer wegvliegen. Maar ik heb geen spullen bij me en de jonge imker heeft nog geen materiaal. Na snel overleg spreken we af met zijn auto even wat materiaal bij mij te gaan halen.

Als we terug zijn, zien we warempel dat de zwerm zich heeft gesplitst. Een gedeelte is op de eiken dwarsligger van de kraal gaan zitten, tussen de kast en de plek waar de zwerm eerst hing. Hij is dus een aantal meters dichterbij de kast gevlogen, maar niet in z'n geheel. Wat is hier aan de hand, is mijn vraag. Het kan toch geen nazwerm zijn met meerdere jonge koninginnen. Eerst toch maar even in de kast gekeken om de toe-

stand van het volk te kennen. In de bovenste broedkamer hangen tien ramen broed in alle stadia, geen doppen, en eigenlijk is er niets te zien, wat op een zwermstemming lijkt. In de onderste broedkamer hangen acht raampjes met kunstraat, pas sinds gisteren, en twee volle ramen nog verzegelde suiker.

Steeds dichterbij de kast

Maar ondertussen is de pluk bijen, die losgekomen is van de zwerm, zich weer gaan verplaatsen in een lange sliert, steeds meer in de richting van de kast. Nu ik de situatie van het volk in de kast ken, wil ik terug naar de zwerm om toch de koningin maar te vinden. In de losgeraakte sliert zie ik de koningin. Ze zit niet rustig maar vliegt op en landt op het dwarshout, weer 'n paar meter korter bij de kast. Dit herhaalt zich een paar keer. Ik heb de koningin toen in 'n kluisje gevangen en heb de daar kruipende bijen op een raampje erbij laten kruipen. Daarna ben ik naar de tros gegaan, die wel nog steeds aan de paal hing en heb die bijen ook bij de koningin op het raampje laten kruipen. Vervolgens ging ik terug naar de kast, waar ik de bijen en de koningin weer bevrijd heb en in het volk heb laten lopen. Het kwam op mij over, alsof de koningin weer blij was terug te zijn in het volk. Ik vond het een apart gebeuren, noem het een wonderlijke waarneming.

Het leek erop dat ze vonden te moeten zwermen, omdat het volk een dag geleden nog veel te krap zat. Eigenlijk waren ze niet in zwermstemming. Het had er alle schijn van, dat de koningin terug wilde naar de kast, naar het achtergelaten volk. Ze vloog niet linea recta terug maar toch deed ze er nogal wat moeite voor steeds korter bij de woning te komen. Ik durfde ook niet afwachten, dus of mijn veronderstelling waar is zullen we nooit weten, maar het is mijn invulling van wat ik voor mijn neus zag gebeuren.

Toon de Groot, Zeeland

Reactie van Hayo Velthuis

Dit is waarlijk een wonderlijke waarneming! Ik heb dit zelf nooit beleefd en ook niet iets vergelijkbaars gehoord of gelezen. Maar Astrid verwacht van mij een 'verklaring', of tenminste een commentaar. Na enkele dagen met het probleem in het hoofd te hebben rondgelopen, zal ik er deze avond op reageren, terwijl mijn vrouw, kijkend naar de TV, geniet van de meesterlijke analyses van Maigret. Inderdaad, op een soortgelijke wijze moet ik proberen dit raadsel tot klaarheid te brengen!

De gegevens:

1. De koningin in de zwerm zal een al bevruchte koningin zijn, er zijn tien ramen broed met alle broedstadia present.
2. Het volk werd vermoedelijk het vorig jaar aan de pas-gediplomeerde beginnend imker geschonken, mét een bevruchte koningin; zij kan de omgeving van haar kast dus niet kennen, heeft hoogstens informatie over de standplaats en de omgeving opgedaan bij het uitvliegen.
3. Bij het inspecteren van het volk worden geen doppen gevonden. Omdat de pas-gediplomeerde imker sámen met een oude rot het volk inspecteerde, kunnen we aannemen dat er geen doppen zijn, ook geen uitgelopen dop.

Geen zwermplannen

Dan de conclusie: Er is geen sprake van normaal zwermgedrag. Dan zou immers de oude koningin gestopt zijn met leggen, enkele dagen voordat de zwerm vertrok. Bovendien zouden er gesloten of eventueel zelfs uitgelopen doppen moeten zijn. De koningin in de zwerm is dus de oude koningin en het volk was niet in zwermstemming, ook al zat het een dag eerder nog zo krap. Toch verlaten de bijen de kast. Helaas hebben we geen informatie over de hoeveelheid bijen die in de kast zijn achtergebleven. Maar het is een relatief kleine zwerm uit een dichtbevolkte 10-raams kast, waarin zelfs de kantramen broed hebben (in de nieuwe bak beneden hangen ook tien ramen, onze imker werkt dus met kasten van tien ramen per bak). Dus neem ik aan dat er tenminste evenveel bijen in de kast zijn teruggekeerd als er op tros zijn gaan hangen. Anders was er wel gemeld dat de raten vrijwel verlaten in de kast hingen. Mijn veronderstelling is dan ook, dat de bijen de kast hebben verlaten omdat er tien ramen bij kwamen, niet omdat ze al zwermplannen hadden. Dat zou kunnen, wanneer de nieuwe ramen met kunstraat en/of de twee zware, oude voerramen tevoren waren opgeslagen in een omgeving waar ook een chemisch middel (tegen wasmot, mijten of iets dergelijks) aanwezig was, zodat ze die raten vinden stinken, of omdat de nieuwe onderbak van zo'n onaantrekkelijk luchtje was voorzien. Dus geen zwermgedrag, maar vluchtgedrag.

Wie leidt de zwerm?

En dan deel twee: hoe komen die bijen weer thuis? In de beschrijving lezen we, hoe de zwerm zich splitst in twee delen, hoe de koningin telkens wat dichterbij haar eerder verlaten woning gaat zitten. We krijgen de indruk dat zij het terugkeren van de zwerm leidt. Ik vrees, dat hier de wens van onze briefschrijver de leidende ge-

dachte is geweest, want alles wat er in de literatuur over de verplaatsing van zwermen is te lezen wijst erop, dat de ervaren vliegbijen de verplaatsingen sturen en dat de koningin volgt. Ik schreef daar al eerder over; de werksters gebruiken hun stertselklieër voor het aantrekken van de koningin en de overige werksters. Wie heeft gadegeslagen hoe een zwerm de kast binnentrekt nadat de zwerm uit de schepkorf is geklopt en voor de vliegspleet werd geslagen, herinnert zich ongetwijfeld het massale stertselen. Ook bij het scheppen van de zwerm kun je dat zien. De intensiteit van het stertselen heeft alles te maken met het al dan niet aanwezig zijn van de moeder in zo'n kluit bijen. Pas als ze er is, wordt er massaal gestertseld.

Uitingsvormen van emoties

Toon heeft de indruk, dat de koningin blij was terug te zijn in het volk. Misschien heeft hij gelijk, misschien kent een bij vreugde en verdriet, genot en pijn. Maar helaas weten we daar niets van, want het zijn emoties die we niet kunnen waarnemen en meten. We kennen het van onszelf en van onze medemensen, maar het uiten ervan heeft, wanneer mensen uit verschillende culturen komen, al andere uitingvormen. We betrekken datgene wat we op dit gebied zien op onszelf en zo kunnen mensen van een ander volk bij ons als koel overkomen, van andere volken juist als heel expressief of misschien wel klef. Telkens wanneer ik na een verblijf van enkele maanden uit Brazilië weer in Nederland terugkom omhels en kus ik menige vrouw, want dat is de normale begroeting in dat land, en ik neem enkele dagen om me de meer ingetogen Hollandse wijze van begroeting weer eigen te maken. En wanneer ik weer in Brazilië ben aangekomen, realiseer ik me dat ik vaak wel erg afstandelijk moet overkomen na een begroeting met een stijf uitgestoken hand. Emoties van anderen zijn binnen de menselijke soort dus al niet zuiver af te lezen. Laat staan dat wat wij in onze reflectie als emotie voelen, enig verband zou hebben met wat er in een bij omgaat. Maar gelukkig, de uitgevlogen bijen werden met enige omzichtigheid netjes teruggeloodst naar de kast en voelden er zich nu voldoende thuis om naar binnen te trekken. Was dat nare luchtje intussen vertrokken? Misschien kom ik Toon binnen niet al te lange tijd nog eens tegen en kunnen we er dan eens gezellig over bomen!

THYMOVAR®

Aanvullende informatie bij artikel van P. Elshout in septembernummer van BIJEN

Na het lezen van het hoofdartikel van P. Elshout in BIJEN 11(9): 231-233 (2002) over het nieuwe middel THYMOVAR® zijn enkele aanvullingen op zijn plaats. Het is goed dat er meer bekendheid wordt gegeven aan THYMOVAR®, het nieuwe biologische bestrijdingsmiddel tegen de varroamijt dat sinds 5 juni jl. in Nederland is geregistreerd.

De werking van THYMOVAR® berust op de acaricide (anti-mijt) werking van thymoldamp, de actieve stof. In het artikel wordt wat de samenstelling betreft

312

THYMOVAR® vergeleken met een ander thymol bevattend product Apilife VAR. Dit product bevat thymol, eucalyptusolie, menthol en kamfer.

THYMOVAR® echter bevat slechts thymol, en niet ook nog eucalyptusolie en menthol zoals gesteld werd. Wat de effectiviteit van THYMOVAR® betreft worden gegevens genoemd van het instituut Hohenheim, echter de resultaten van onderzoekers als o.a.

E. Rademacher, E. Marinelli en F. Bollhalder worden niet genoemd. Om een indruk te krijgen van de varroabestrijdingseffecten die deze onderzoekers vaststelden, is het nuttig om het artikel van onze hand in BIJEN 10(5): 148-149 (2001) na te lezen. De conclusies uit de meeste onderzoeken zijn dat het bestrijdingseffect ruim boven de 90% ligt. Zoals bekend is 100% bestrijding bij geen enkel middel haalbaar.

Daarom wordt door ons ook aanbevolen om in het voorjaar, aanvullend, de darrenraatmethode toe te passen, om daarmee afdoende resultaat te hebben. Een nabehandeling in het najaar is geheel niet aan de orde, anders zou dat ook op het etiket vermeld zijn.

Bestuivingsvolken

Overigens in het geval van bestuivingsvolken, waarvan geen honing gewonnen wordt, kan THYMOVAR® het hele jaar door toegepast worden.

Er wordt in het artikel uitgebreid gesproken over en er worden foto's getoond van niet toegelaten producten en methoden. De paragraaf over residuen in was en honing spreekt over het gebruik van thymol m.b.v. een thymolraampje (niet toegelaten) dat het hele jaar gebruikt zou moeten worden, waarbij thymol in de was en honing accumuleert.

Thymovarplaatjes worden echter pas na het slingeren van de honing toegepast, zodat honing er niet mee in contact komt.

Voor de registratie bij het Bureau Registratie Diergeneesmiddelen in Wageningen (BRD) is hier scherp naar gekeken en het dossier met onderzoeksgegevens geeft aan dat thymol in de was zeer ruim onder de toelaatbare grens blijft (0,6gr/kg was).

De smaak van honing

In de honing is na gebruik van thymolpreparaten praktisch geen thymol detecteerbaar. Overigens van nature kunnen er zeer lage concentraties etherische oliën waaronder thymol en ook organische zuren in de honing zitten.

Een interessant artikel verscheen in het januarinumnummer van 1999 in de American Bee Journal (pag. 61-63) over de invloed van organische zuren (mierenzuur, oxaalzuur en melkzuur) en etherische oliën op de smaak van honing.

Er werden metingen over residuen in honing gedaan en daarbij door een panel smaakproeven uitgevoerd. In het geval er gedurende een niet al te lange tijd een behandeling met organische zuren of etherische oliën plaatsvindt is er geen overschrijding van de smaakdrempel.

Het toepassen van Thymovar in augustus en september is uit dit oogpunt dan ook ideaal omdat de honing niet met de thymol in aanraking komt. De auteurs in genoemd artikel melden dat het gebruik van mierenzuur in het voorjaar tijdens het actieve bijenseizoen de smaak van voorjaars- en zomerhoning kan beïnvloeden.

Spelregels

En dan iets over: 'Spelregels voor een bevredigend resultaat'.

Het etiket van THYMOVAR® geeft weer hoe en wanneer de plaatjes moeten worden toegediend. Dit met het oog op het beste effect en het minste risico voor bij, mens en milieu. Hier moet men strikt de hand aan houden. Het is een bijsluiter die niet voor niets zo gemaakt is en gecontroleerd door het Bureau Registratie Diergeneesmiddelen. Adviezen over wel of niet in de zon geplaatste volken, het in paniek raken van bijen e.d. zijn niet op hun plaats. Ook blijkt nergens uit onderzoek dat door een te hoge concentratie de bijen de bijenkast zouden verlaten. Het actief vermelden van het feit dat Apilife VAR-plaatjes niet tussen de ramen geplaatst mogen worden is niet van belang. Het gaat immers om een niet toegelaten product.

In Nederland hebben de imkers met THYMOVAR® nu de mogelijkheid om de varroamijt goed, veilig en

biologisch te bestrijden. Tienduizenden volken zijn reeds met veel succes de afgelopen jaren in andere landen behandeld met THYMOVAR®, tot volle tevredenheid van de bijenhouders.

C. van Heemert, *Plantsupport B.V.*

Geraadpleegde literatuur

S. Bogdanov, S., Kilchenmann, V., Fluri, P., Buhler, U.A., en Lavanchy, P.; *American Bee Journal*, jan 1999, p. 61-63.
Heemert, C. van en Veenstra, H., *BIJEN* 10(5): 148-149 (2001).

Reactie van Peter Elshout

De heer Van Heemert heeft gelijk, in het artikel 'Pro's en contra's van thymol' in *BIJEN* 11(9): 231-233 (2002) is een aantal fouten geslopen:

- pag. 232 rechterkolom, tweede regel van boven: Thymovar moet vervangen worden door Thymix. De opmerking van dhr. Van Heemert dat Thymovar enkel thymol bevat is dus juist.
- Heel veel imkers gebruiken het thymolraampje van F. Knobelspies. Wel of niet toegelaten maakt hier niets uit. Het gaat erom dat door deze methode thymol in was en honing accumuleert en dat deze toepassing dus afgeraden moet worden. Het is om deze reden dat het thymolraampje in Nederland niet toegepast mag worden. Het door hem verhandelde product Thymovar wordt in het geheel niet in diskrediet gebracht.

bijen CURSIEF bijen

Rik Oldeven

Bijenlatijn

De mens is niet volmaakt. Er zijn grofweg genomen twee manieren om daarmee om te gaan. Sommigen zeggen: daar moeten we wat aan doen; anderen: daar moeten we dan mee leren leven. Tot de eerste categorie behoren pastoors, dominees, sommige politici en de van deze groepen afgeleide talrijke moralisten onder ons. Tot de tweede categorie reken ik de realisten, mensen die zien dat het een en ander niet klopt, maar daarmee genoegen nemen, want beter is er nu eenmaal niet. Niet zelden zijn het humoristen; ze kunnen erover lachen.

Tussen de preek en de lach bevindt zich het bijenlatijn. De meeste imkers doen eraan. Vissers trouwens ook en andere liefhebbers van oncontroleerbare activiteiten. Geïnteresseerden in de resultaten van hun bezigheden moeten het uitsluitend van hun verhalen hebben, want de vis heeft de pan al gezien en de honing is reeds verkocht.

Zijn deze latinisten leugenaars? De vraag wordt meestal met een volmondig ja beantwoord. Ik vind het altijd jammer dat ze gesteld wordt. Want er is zoveel meer mogelijk. Niet zozeer als antwoord, maar meer ter overweging. Bijvoorbeeld: bijenlatijnhanterende imkers zijn zich terdege bewust van het feit dat ook imkers en hun bijen niet volmaakt zijn. Dat is in feite dus een onprettige vaststelling, want je moet er óf iets aan doen en dat kan niet altijd óf je moet ermee leven en dat valt niet mee. De ontsnapping zit hem erin het onvolmaakte volmaakt te maken. Dat is een prachtig streven. Je treft het ook aan in de statuten van verenigingen, de programma's van politieke partijen, in de doelstellingen van de VN, in de Bijbel en in de Koran. Om het gevoel van het volmaakte te bereiken, moeten we zo nu en dan de leugen van stal halen. We zeggen in dat geval dat het doel de middelen heiligt. Zolang dat doel er is, omarm ik die leugen. Een leugentje om bestwil. Ik lieg er dan ook met gemak een flink aantal kilo's honing bij. Zo blijf je lachen. En daar gaat het toch maar om in deze onvolmaakte wereld.

Helaas bestaan er geen allroundbijen!

G.C. van Eizenga en A.H. de Witt

We kunnen regelmatig lezen over Carnica- en Buckfastbijen en over de erbij behorende lijnen. Soms vinden we ook de bewering, dat de Buckfastbij een kunstras is en de Carnica niet. Dit bracht ons ertoe ons hier eens in te verdiepen.

Domesticatie

Naar onze mening kunnen honingbijen gezien worden als huisdieren. Immers het contact met de mens en de daaruit voortkomende selectie, kan getypeerd worden als een domesticatie-proces. Uit het verleden vinden we een voorbeeld in de korfteelt (selectie op zwerm-drift). In de periode daarna (kasten met uitneembare ramen) kon ingespeeld worden op het voorkómen van zwermen. Het motto is vandaag dan ook: zachtaardige en zwermtrage bijen (door ongewisse drachten is slechts via grote volken behoorlijk honing te halen). Domesticatie houdt in dat de mens het oorspronkelijke oertype door selectie verandert. Hoe langer dit voortduurt, des te meer ontwikkelen zich de oorspronkelijke geografische rassen tot economische rassen oftewel *kunstrassen*.

Het zijn allemaal kunstrassen (geworden)

Friedrich Ruttner noemt in zijn boek *'Naturgeschichte der Honingbiene'* als de belangrijkste Europese bijenrassen de *Mellifera*, *Carnica*, *Ligustica* en de *Kaukasica*. Deze bijenrassen zijn tegenwoordig teelproducten en worden geteeld naar een bepaalde standaard: het zogenaamde ras-type. Dit bracht, samen met het reizen en het importeren van koninginnen, met zich mee dat bijna nergens nog oorspronkelijke bijenstammen in hun oorspronkelijke leefgebied te vinden zijn. In zijn totaliteit - het tijdperk van de oorspronkelijke geografische Europese rassen is voorbij. Bij onze bijen is het in feite niet anders dan met onze andere huisdieren. Het zijn allemaal kunstrassen geworden.

De teelt van de honingbij

Let wel, we hebben het hier niet over de teelt als vermeerderingsproces, maar over een teelt waarbij teeltdoelen nagestreefd worden om daarmee tot *rasveredeling* te komen. Daarnaast willen we

bijvoorbeeld bepaalde eigenschappen selecteren, intensiveren en stabiliseren.

De zin van rasveredeling ligt meestal in het zo hoog mogelijk opvoeren van de rentabiliteit. Zijn die zaken nu wel zo nodig? Welnu, in ons land vormt de ziektebestendigheid een soort rentabiliteitsdoel, want ziekte kost geld en tijd en draagt niet bij tot het plezier; ook zachtaardigheid is een teeltdoel, een veredelingsdoel. We hebben ook de indruk, dat honing als product een 'ondergesneeuwd' artikel is bij de Nederlandse imker. Zonder echter het belangrijkste teeltdoel op wereldschaal namelijk de rentabiliteit van de imkerij en daarmee de honingopbrengst, zou honing een schaars product zijn en slechts nog iets voor de specialiteitenwinkel.

Het historische perspectief

Het is een misvatting te denken dat de doelgerichte koninginnenteelt tot de nieuwigheden van na de Tweede Wereldoorlog behoort. In de tweede helft van de 19^e eeuw was er sprake van vele nieuwe ontwikkelingen. In 1883, op een soort pre-Apimondia bijeenkomst in Frankfurt/Main, vormde de import van de meest verschillende rassen een onderwerp: Italiaanse bijen, bijen uit Palestina, bijen van het eiland Cyprus etc. Verschillende Amerikanen ondernamen toen reeds verre reizen en waren op zoek naar de beste bijenstammen.

Het eerste boek over koninginnenteelt werd geschreven door Ulrich Kramer (1844-1914). Het boek kreeg de titel *'Die Rassenzucht des Schweizer Imkers'* (1898). Kramer maakte zich sterk voor het Zwitserse landras en verzette zich tegen import van vreemde rassen. Hij wilde dit doen door het propageren van de teelt van de inheemse bruine bij. Voor veel (ook huidige) praktische vraagstukken werden toen reeds al experimenterend oplossingen gezocht, zoals o.a. het invoeren en versturen van koninginnen. Zo werden rond 1900 door heel Zwitserland stukjes raat met eitjes van de beste volken van het landras verstuurd. Kramers ideeën hadden vele aanhangers. Aan een Zwitserse 'Urabstimmung' van de Vereniging Schweizer Bienenfreunde namen wel tegen de 3500 leden deel! Veel van wat Kramer dacht en schreef, berustte op veronderstellingen. Hij hechtte bijvoorbeeld veel

waarde aan het uiterlijk en schreef uniformiteit qua kleur voor en speciaal ook zwarte darren, hoewel de volken van de bruine bij helemaal niet uniform van kleur waren. Bij het opstellen van zijn richtlijnen voor de teelt kopieerde hij quasi de gang van zaken bij andere huisdieren. Het basisconcept van zijn rassenteelt ontleende Kramer aan de telers van het Simmenthal Rundveestamboek.

Twee teeltrichtingen in West-Europa

Tegenwoordig laten zich in West-Europa binnen de teelt van de honingbij twee richtingen onderscheiden: de rassenteelt en de combinatieteelt. Deze twee richtingen staan qua principe lijnrecht tegenover elkaar. We citeren hierbij de belangrijkste exponenten, in de persoon van twee beroemde bijenwetenschappers. Prof. Friedrich Ruttner stelt: 'Je kunt geen twee rassen naast elkaar telen' en Prof. Ludwig Armbruster stelt: 'Rassen zijn er om met elkaar gekruist te worden'.

Rassenteelt

Zoals gezegd kan de Zwitserse teler Ulrich Kramer gezien worden als de vader van de rassenteelt. Zijn ideeën waren ook in Duitsland bekend. Qua theorie was de ontwikkeling steeds meer in de richting van de rassenteelt gegaan. Reeds in 1932 ontwikkelde de wetenschapper Goetze onderscheidingskenmerken van aparte rassen, die later gebruikt werden bij de selectie van volken (o.a. cubitaalindex). Onder invloed van de Nationaal-Socialisten werd het 'zuivere onvervalste ras' (uit de Blut- und Bodentheorie(!)) ook de bijenteelt ten voorbeeld gesteld. Goetze werd benoemd tot 'Rijkskeurmeester' en werd de hoogste imkerbaas in Duitsland.

Eerst zwarte bij, later Carnica

Aanvankelijk werd veel met de zwarte bij geteeld door de Duitse bijeninstituten. Later werd massaal overgestapt op de Carnicabij, in toenemende mate na de Anschluss van Oostenrijk (1939), hoewel die ontwikkeling afgeremd werd door de Tweede Wereldoorlog. Deze verbreiding had de Carnica te danken aan de veranderde drachtsituatie in Duitsland. Het accent kwam te liggen op de vroege voorjaarsdracht en daarvoor was de zachtvaardige Carnica met de snelle voorjaarsontwikkeling van de bergbij, die korte zomers moet kunnen benutten en vroege koolzaaddrachten, in het voordeel. Ruttner (1914-1998) was zeer geïnteresseerd in de rassenkunde, zoals we die kunnen lezen in zijn bekende werk 'Die Naturgeschichte der Honigbiene'. Veel eerder werd hij bekend door zijn boek 'Die Zucht und Auslese bei der Biene', dat

spoedig het handboek voor de teelt van de Duitse Carnicateelers werd en nog steeds is. Daarin legt hij eenduidig de basisprincipes van de rassenteelt vast. Twee basis-citaten van hem: 'De ervaring gedurende vele jaren laat ons zien, dat slechts de teelt binnen het onvermengde ras op duurzame successen kan bogen' en een tweede uitspraak 'Indien men vermoedt dat er kruisingseffecten in het spel zijn, dan gaat het om een uitschieter en het zou verloren moeite zijn om ervan na te telen'.

Combinatieteelt

De combinatieteelt komt voort uit de theorie van Ludwig Armbruster (1886-1973), die in 1923 de leiding over het bijeninstituut te Berlijn kreeg. In 1934 werd hij door de Nationaal-Socialisten uit zijn functies gezet. Zijn theorieën waren te controvers en hij gold als 'judenfreundlich', omdat hij joden opleidde tot imker, die daardoor een emigratiemogelijkheid naar Israël konden verwerven. Armbruster zag bovendien het rassenvraagstuk bij de bijen anders, realistischer. Om het beeld van de bijenrassen te verduidelijken, zet hij het woord 'rassen' tussen aanhalingstekens. Hij zei: 'Er bestaan als het ware geen echte rassen, maar mengvormen', zeg maar groepen van bijen in een bepaald gebied, die samen in meer of mindere mate dezelfde eigenschappen delen. Bovendien lopen die eigenschappen in het grensgebied met andere groepen bijen in elkaar over.

Broeder Adam

Broeder Adam van de Buckfast Abdij (Devon, Engeland) werd in het begin van de vorige eeuw geconfronteerd met de 'Isle of Wight-disease' (de trachee-mijt), waardoor rond 1915 de (zwarte) bij in Engeland voor 90% werd uitgeroeid. Slechts de kruisingen met de Italiaanse koninginnen overleefden de ziekte. Als jonge vent van 17 jaar, dacht hij er helemaal niet aan een nieuwe bij te telen, maar vermeerderde hij slechts zijn kruisingskoninginnen! Hem bereikten de geschriften van Armbruster ('Das Archiv für Bienenkunde' vanaf 1918 en in 1919 het boek *Bienenzüchtungskunde*) en zodoende kwam Broeder Adam tot het inzicht dat via het kruisen van rassen erfelijke eigenschappen kunnen worden gecombineerd (de combinatieteelt).

In het voorafgaande werd de voorgeschiedenis van de beide teeltrichtingen, de rassen- of lijnteelt en de combinatieteelt, in West-Europa uiteengezet. Het nu volgende gaat in op de praktijk van de teelt.

Lijnteelt en combinatieteelt

We komen zo langzamerhand aan bij de kern van ons betoog. We hebben de ontwikkeling van de vroegere ideeën gezien, waar ze vandaan kwamen, waarom de Carnica in Duitsland geïmporteerd werd en hoe het kwam dat de Buckfastbij - bijna als vanzelfsprekend - door Broeder Adam ontwikkeld werd. In het kielzog hiervan dient zich meteen de volgende kwestie aan nl. hoe houd je de waardevolle eigenschappen van je teeltproduct ook voor de toekomst in stand?

Het zou makkelijk zijn als je de beschikking had over een groot eiland, een fors aantal volken en een goede dracht. Als die eilandsituatie perfect overeenkomt met die op de vaste wal, dan vormt dit de beste oplossing. Echter: wanneer is dit zo? Er doemt dan direct een selectieprobleem op: zijn de beste volken op het eiland ook de beste op de vaste wal? Is de situatie wel dezelfde? Het lijkt dus alleen maar de meest eenvoudige oplossing. Het is ook nog een vrij statische oplossing, want wanneer er met een paarse bij geteeld wordt, geschikt om in mei de meeste honing te halen, en de dracht valt weg (bijvoorbeeld koolzaad), dan heb je meer aan een groene bij, die het in de zomer heel goed doet en in het voorjaar trager op gang komt. Tenzij je van mening bent dat jouw bij een allroundbij is! Je kunt ook samen afspreken alleen nog maar te imkeren met hetzelfde bijenras in een bepaalde streek. Als er dan ook nog een praktijk komt dat iedereen alleen nateelt van zijn beste koninginnen, dan kan daar iets heel moois uit groeien. Verschillende voorbeelden van zulke gebieden zijn bekend. Kun je echter wel rekenen op de medewerking van al die imkers? Bestaan er wel allroundbijen waarmee iedereen uit de voeten kan?

Uit het voorafgaande bleek al dat in Duitsland de Carnicabij geleidelijk 'standaardbij' werd. Er zou dan een nieuwe inheemse bij ontstaan en niemand hoefde meer te reizen voor inseminatie en/of bevruchtungsstations. De voorstanders van de inheemse zwarte bij werden actief tegengewerkt, zoals in een veel later stadium de voorstanders van de Buckfastbij. Het Duitse landras werd voor een groot deel Carnica-typisch. Hetzelfde gebeurde ook in Zwitserland. In Duitsland geldt nu nog steeds alleen de Carnica-standaard voor de teelt van de bijen, hoewel de beroepsimkerij tegenwoordig hoofdzakelijk met de Buckfastbij werkt. De idealen van grote eilanden en raszuivere gebieden werken niet en dus zijn we voor de teelt aangewezen op teeltprogramma's. Het lijnteeltprogramma is één van de meest verbreide. Het werd gepropageerd door

Ruttner en deze verkreeg daarmee bekendheid. Het vertrekpunt hierbij zijn drie uitgelezen en verwante volken, waaruit drie lijnen geteeld worden (A, B en C) voor de uitvoering van het volgende teeltschema:

1e jaar: Darren van lijn A
Koninginnen van 1) lijn A (inteeftlijn)
2) lijn B en C
(lijncombinatie)

2^e jaar: Darren van lijn B
Koninginnen van 1) lijn B (inteeftlijn)
2) lijn A en lijn C
(lijncombinatie)

3^e jaar: Darren van lijn C
1) lijn C (inteeftlijn)
2) lijn A en B
(lijncombinatie)

(Vervolgens kan opnieuw worden begonnen)

Bij de combinatieteelt ziet het teeltprogramma er heel anders uit. De basis en de standaard wordt gevormd door de Buckfastbij, zoals die gecreëerd werd door Broeder Adam. Hij onderscheidt:

Raszuivere teelt: de eigenlijke basis van de teelt, nl. van raszuivere individuen, waarbij gepoogd wordt om hen zodanig te creëren (via concentratie, intensivering en stabilisatie van eigenschappen) dat ze waardevol zijn voor de teelt.

Lijnteelt: zo werd door Broeder Adam de Buckfaststam in stand gehouden. Verschillende lijnen werden onderling afwisselend gepaard, echter niet volgens een van tevoren vaststaand schema, maar zo dat de eigenschappen elkaar op zijn voordeligst aanvulden.

Kruisingsteelt: raszuivere Buckfastkoninginnen worden gepaard met darren van een ander ras of omgekeerd. In de kruisingsteelt kunnen de waardevolle eigenschappen van raszuiver materiaal tot uiting komen. De meest vitale en productieve individuen worden in de natuur bijna zonder uitzondering gevormd door kruisingen. Het succes van kruisingen is echter niet blijvend en bij nateelt ontstaat er opsplitsing van eigenschappen. Kruisingen vormen de voorwaarde en het overgangsstadium naar de combinatieteelt.

Combinatieteelt: heeft als doel tot permanente vastlegging van eigenschappen te komen.

Hybridenteelt

Aan de beide al vermelde teeltrichtingen in West-Europa moeten we nog toevoegen dat de rassenteelt een typisch Europees verschijnsel is. Elders in de

wereld zijn rassenkruisingen zeer gebruikelijk; daarbij geven slechts economische motieven de doorslag. In Noord-Amerika maakt men bovendien gebruik van 'hybrid vigour' (lett. hybride-vitaliteit): hierbij worden ingeteelde lijnen met elkaar gecombineerd. Er lopen dus verschillende lijnteelt-programma's tegelijkertijd naast elkaar. De instandhouding van deze lijnen loopt via kunstmatige inseminatie en een uitermate strenge selectie. Bij onderlinge paring van deze lijnen (een enkelvoudige hybride) doet zich een explosie van vitaliteit voor die uitstijgt boven die van beide ouderlijnen. Door combinatie met nog zo'n hybride heb je een tweevoudige. Voorbeelden daarvan zijn de Starline- en Midnite hybriden, die in Amerika een groot succes zijn. Deze koninginnen zijn dus eenmalige successen. Hiervan natelen heeft geen zin, evenmin als het natelen van zaaigoed uit een zakje met het opschrift 'F1-hybride'. Amerikanen en Canadezen telen trouwens liever geen koninginnen: ze bestellen ze vaak bij commerciële telers in Hawaï of Californië! Het is een *Cross and Kill*-systeem.

Afronding en nabeschuiving

Helaas bestaan er geen allroundbijen! Als je een ras gevonden hebt dat bij jouw situatie past, dan is de keuze voor lijnteelt teelttechnisch eenvoudiger. Lijnteelt is een relatief *gesloten systeem*. Eigenschappen die het ras niet (meer) heeft, kunnen ook niet naar voren gehaald worden! De Carnica stamt oorspronkelijk uit de zwermimkerij en haar zwermtraagheid is betrekkelijk t.o.v. de superzwermtraagheid van de Italiaanse bij en van de Buckfastbij. Zo zal ook de imker met Italiaanse bijen problemen houden in streken waar goede overwintering noodzakelijk is. Combinatieteelt als open systeem kan optimaal in de uitwisseling met de leefomgeving gerealiseerd worden. Dat gebeurt ook in de praktijk. Zie hiervoor het stamboek van de Nederlandse Buckfasttelers: Buckfastbijen met o.a. Anatolische, Laesø of Meda (Perzische) achtergrond eigenschappen.

Het ziet er nu naar uit dat opnieuw een ziekte (varroamijt) initiatieven bij de imkerij gaat aanzwengelen: de Primorskybij (mogelijk een Carnica-onderras), waarvan je mag hopen dat haar eigenschappen de duurzaamheid van onze bijenstammen mede zullen inluiden. Via een teeltprogramma zullen de eigenschappen d.m.v. raszuivere lijnteelt een poos overreid gehouden moeten worden of er zal opnieuw oorspronkelijk materiaal geïmporteerd moeten worden. Het ziet er naar uit, dat bij inkruising de Carnicateelt haar

gezicht als rassenteelt niet hoeft te verliezen. De Buckfasttelers staan ook klaar om de eigenschappen van de Primorsky in te lijven en er hun voordeel mee te doen. Misschien zijn er imkers met geselecteerde Nederlandse bijen die ook hiermee aan de slag zouden willen. Buckfasttelers zullen graag in hun ervaringen willen delen. Voorlopig moeten we elkaar veel succes toewensen. We hebben het nodig!

Naschrift

We hopen, dat een en ander bijgedragen heeft tot een juister begrip. Het was beslist niet onze bedoeling om de import van 'vreemde' koninginnen aan te moedigen. *Dat moet je zelf niet doen*, maar aan telers over laten. Daarvoor is echt know-how en een groot aantal volken nodig. Het was onze bedoeling om inzicht te verschaffen in verschillende zienswijzen op de teelt van de honingbij. Broeder Adam ging zelfs op reis om de bijen in hun natuurlijke habitat te bestuderen om daarmee in te kunnen schatten of ze de moeite van een experiment waard waren. Dat is pas degelijk! Als u eens een test met Carnica of Buckfast wilt wagen, wendt u dan in ieder geval tot een erkende teler, die reeds een goede reputatie heeft en die gecontroleerd wordt.

Dit is het eerste ingekorte deel van een lezing die gehouden werd op de koninginnenteeltdag van 26 januari 2002 te Utrecht.

E-mail: geertvaneizenga@home.nl

Literatuur

Ruttner, F., Naturgeschichte der Honigbiene; Ehrenwirth-Verlag 1992.

Ruttner, F. Zuchttechnik und Zuchtauslese bei der Biene; Ehrenwirth-Verlag, ISBN 3-431-02555-2.

Mijn zoektocht naar de beste bijenrassen Broeder Adam, ISBN 9080629618.

De teelt van de honingbij Broeder Adam, ISBN 9080629626.

Bij gepraat (10)

Eric Blankert, voorzitter ABTB

Hulde aan de jubilerende Vlaamse Imkersbond die op 28 september jl. in de prachtige historische omgeving van Alden Biesen haar 15de imkerscongres hield. Met ±650 deelnemers en vele goede sprekers mag dit evenement een groot succes worden genoemd. Het onderwerp 'Apothérapie'. Een fabriek van natuurgeneeskraft kwam in alle facetten aan de orde. De noodzaak te zorgen dat onze bijen de zogewenste natuurproducten blijven produceren werd nog eens onderstreept met de mededeling, dat veel geïmporteerde honing antibiotica bevatte en de onderzochte Vlaamse honing niet.

De teksten van de navolgende lezingen zijn bij het secretariaat verkrijgbaar:

- 'Gebruik van propolis': François Vranken
- 'Apothérapie, een duurzame oplossing voor de gezondheid': Luc Humbel
- 'Honing als wondheilmiddel': Jan Vandeputte
- 'Honing oogsten en verzorgen': Ludo Declercq
- 'Propolis: oogsten en verwerking': Wilfried Ramon
- 'Was bewerken en (her)gebruiken': Yo Buyse

Het feit dat in plaats van een teruggang een lichte groei in leden werd vastgesteld, is mede te danken volgens de voorzitter dhr. L. Baeten aan de activiteiten van de afdelingen. De goede samenwerking met de provinciale overheid werd onderstreept met het aanbod dat de Vlaamse Imkersbond (in het kader van een tv-serie waarin de Vlaamse landbouwproducten worden aangeprezen) een programma over honing mag maken.

- Op 17 september jl. was ik aanwezig op het ministerie van LNV. De vaste vertegenwoordiger H. v.d. Scheer was wegens vakantie verhinderd en samen met J. Plaizier en D. v. Houwelingen hadden wij een gesprek met de sectormanager glastuinbouw en paddestoelen en andere sectoren (zoals de bijenhouderij) Dhr. F. Vink en beleidsmedewerker G.J.W. Moorman.

Opnieuw kwam de positiebepaling van de bijenhouderij aan de orde, werd er gesproken over onderwijssubsidie-regelingen van de AOC's, de wens tot meer contact met natuurbeheer en/of -programma's. Dhr. Vink wees op subsidiemogelijkheden via Skal Zwolle (Biologische producten met regionale en of streekproductkenmerken). Terzake van het overleg met mevr. Dr. A.L.J. Nielen van het ministerie van LNV (Directie VVA) werd er nogmaals op gewezen dat de discussie er zich op lijkt te concentreren dat de bijenhouderij als sector wordt gezien en wordt behandeld met overeenkomstige gevolgen. Dat het maximale bod slechts kan zijn preventie van Amerikaanse vuilbroed en dat de bestrijding ervan als een taak van de overheid gezien dient te worden, mede gelet op een ingeschat behoorlijk aantal ongeorganiseerde imkers dat in deze een probleem vormt. Voorts is gesproken over de toelating van andere middelen voor bestrijding van de varroamijt. Hieromtrent werd geadviseerd met directie

VVA nader in overleg te gaan. Ook is gesproken over spuitschade en de wijze waarop deze beleidsmatig te voorkomen. Contacten met de Plantenziektenkundige Dienst zullen worden gelegd door J. Plaizier. De nieuwe flora- en faunawet heeft de schijn nieuwe beperkingen voor de imkerij in zich te dragen. Nadere toelichting en informatie zullen worden ingewonnen.

- Braakregeling. Sinds vorig jaar levert groene braak duidelijk voordelen. Als zwarte braak wordt toegepast, wordt de braaksubsidie met 55% gekort. In 2001 was er sprake van 25.000 ha braak waarvan driekwart groenbraak. Natuurbraak levert daarbovenop extra subsidie. Informatie: LNV- loket 0800-2233322 of ons secretariaat. De subsidie-aanvragen worden verwerkt door Laser - Groningen.

Een volgende bespreking zal op vrijdag 28 februari 2003 worden gehouden.

- In de Bedrijfsraadvergadering van 16 september is voornamelijk gesproken over de positiebepaling van de VBBN t.o.v. de activiteiten van de Bedrijfsraad. Positief is het feit dat aan gemaakte afspraken niet zal worden getornd. Het voorstel om slechts tweemaal per jaar te vergaderen werd door de andere organisaties niet van harte omarmd.

Wellicht ten overvloede: de drachtplantengids is te downloaden via de website van de organisatie. Voorts is een exemplaar te verkrijgen via ons secretariaat.

- Op 14 september hielden de vrienden van Ambrosiushoeve hun jaarvergadering gelijktijdig met de open dag van PPO Bijen. Wellicht ten overvloede wil ik wijzen op de vele publicaties en video's die te verkrijgen zijn bij Praktijkonderzoek Plant & Omgeving, 013-5833340 E-mail: infobijen@ppo.dlo.nl Internet: www.ppo.dlo.nl Van het drachtplanten-Arboretum Ambrosiushoeve is een vierde hernieuwde uitgave verschenen.

In het totaal staan in het arboretum 1.243 bomen en struiken. Hiervan zijn er 633 benoemd en wel in 403 soorten. Onder de bezielende leiding van de voorzitter M. den Haan werd er vlot vergaderd.

B. Gouda werd benoemd tot erelid en er werd afscheid genomen van J. van Melick die zijn penningmeesterschap overdroeg aan G. Jansen. Aansluiting bij Arboretumverenigingen wordt overwogen. Op verzoek van de algemene ledenvergadering zal worden gekeken of versnelde opknop van het Mommerspaviljoen al dan niet met externe hulp kan geschieden.

Het gebouw heeft al voor veel activiteiten als een passend onderkomen diend.

Ondersteuning door mee te doen aan de werkdagen 'Vrienden van Ambrosiushoeve' wil gaarne van harte aanbevelen. Inl. M den Haan, 0344-611123 of L.M. Opsteeg, 0411-621547. Zie ook publicaties in blad BIJEN rubriek kalender.

- Op 27 oktober zullen wij twee lindebomen planten bij het educatief centrum Weert. Het betreft een schenking aan de LLTB in verband met haar jubileum. In een volgende bijdrage zal ik o.a. verslag doen van de landelijke Drachtplantencommissie d.d. 12 oktober, onze bestuursvergadering (14 oktober) en onze studiedag (26 oktober) met de afgevaardigden van de afdelingen in drachtplanten- en ziektebestrijdingscommissies.

Van het Hoofdbestuur

Rob Nijman, bestuurssecretaris VBBN

In deze nieuwe rubriek vindt u informatie uit de vergadering van het Hoofdbestuur (HB). Het doel van deze rubriek is de leden meer te betrekken bij het beleid van de vereniging.

Vergadering van 28 augustus 2002

* **De Floriade** Van het bijenpaviljoen op de Floriade komen zeer positieve berichten. Verschillende bezoekers, met name imkers, schrijven enthousiaste reacties aan de organisatoren en de VBBN. Ook de financiën lopen naar wens. Vele imkers, afkomstig uit het gehele land, zijn actief met het geven van voorlichting en het verkopen van honing en kaarsen. Voor de laatste periode, tot 20 oktober, zijn er nog mogelijkheden voor vrijwilligers om mee te werken.

• **Landschappen** Een brief van de VBBN aan de Landschappen wordt besproken. De aanleiding van deze brief is een nota die door verschillende natuurorganisaties is opgesteld: 'Concurrentie tussen honingbijen en andere bloembezoekende insecten'. Imkers worden steeds vaker geconfronteerd met een nieuw beleid van terreinbeheerders van de Provinciale Landschappen, Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten. Zonder dat men kennis heeft genomen van genoemd rapport, wordt bij voorbaat uitgegaan van optredende schadelijke concurrentie. Het doel van de brief is om in gesprek te komen met de vertegenwoordigers van 'de landschappen' om vervolgens contacten te leggen met de terreinbeheerders van de Provinciale Landschappen.

- **Studiedag gezondheidscoördinatoren** Zaterdag 12 oktober wordt er in het Bijenhuis te Wageningen een studiedag georganiseerd. Deze studiedag is een vervolg op de geslaagde bijeenkomst van 6 april jl. Op deze dag was Amerikaans vuilbroed het onderwerp.

Nu is het onderwerp: 'De conditie van onze was en de laatste ontwikkelingen m.b.t. de bestrijding van de varroamijt. Dr. Klaus Wallner van de Landesanstalt für Bienenkunde aan de Universiteit Hohenheim en een medewerker van PPO Bijen zullen een inleiding verzorgen.

• **Bestuursaansprakelijkheid** Een notitie is besproken waarin op heldere wijze wordt uiteengezet hoe de bestuursaansprakelijkheid werkt. Door enkele subverenigingen zijn vragen gesteld over dit onderwerp. Het HB zal deze notitie nu bespreken in het overleg met de groepsbesturen.

• **Groepen-/HB-vergadering** Zaterdag 28 september a.s. is de vergadering Groepen-HB. De agenda wordt vastgesteld. Enkele punten zijn: concept beleidsplan 2003, meerjarenbeleidsplan, aansprakelijkheid bestuurders, kadercursus en bestuiving.

Even voorstellen

Kandidaatlid Hoofdbestuur VBBN

E.C. Schild-Schofaerts

In de Achterhoek en Twente opgegroeid woon ik sinds mijn huwelijk in 1965 in Bussum. Ik heb in Utrecht biologie gestudeerd, dat vak enkele jaren gedoceerd en na de geboorte van twee dochters actief geworden in het bestuur van de toen net opgerichte Stichting peuterspeelzalen in Bussum, in de ouderraden van de

montessorischool en de middelbare school van mijn kinderen, in de patiëntenraad Naarden-Bussum, in de regionale raad Volksgezondheid Gooi- en Vechtstreek, in het bestuur van de PvdA-afdeling Bussum, in het bestuur van de Querido Stichting in Amsterdam (een psychiatrische tussenvoorziening) en na de fusie enkele jaren geleden in de raad van toezicht van de HVO-

Querido, een stedelijke organisatie die hulp en begeleiding biedt aan dak- en thuislozen, mensen met psychosociale en/of psychiatrische problemen en vluchtelingen.

Eind zeventiger jaren weer aan de studie, een cursus management in de gezondheidszorg, korte tijd wetenschappelijk medewerker en in '83 doctoraal examen biologie. In diezelfde tijd ben ik na de beginnerscursus gaan imkeren met twee in Goor gekochte volken, heb de honingkeurmeesterkursus gevolgd, werd in '94 voorzitter van de commissie Honing van de VBBN en nam deel aan de 'studiegroep Utrecht'. Meestal winter ik twee tot drie volken in, reis niet meer en laat de kasten staan in een stal van de subvereniging Bussum van de VBBN op een terrein van het Gooisch Natuurreservaat.

Sinds mei van dit jaar neem ik deel aan de HB-vergaderingen. Ik zal het HB vertegenwoordigen in de regio's Flevoland en Noord-Holland en de aandachtsgebieden behartigen van bijenproducten en drachtverbetering. Wat de verbetering van de bijenweide betreft is het van belang dat contacten met regionale en landelijke 'groene' organisaties worden aangegaan c.q. onderhouden, waarbij Catherine Reker en Frans Janssen het HB zullen adviseren.

Bijenvereniging 'De Bijmoer'

Johan Termorshuizen, voorzitter VBBN subvereniging Bergen op Zoom

Tijdens de 81e Algemene Ledenvergadering zijn een 3-tal leden van de bijenvereniging 'De Bijmoer', subvereniging van de VBBN te Bergen op Zoom, gehuldigd.

Cees Schillemans is al een aantal jaren lid van de vereniging, waarvan 13 jaar als secretaris in welke functie hij de vereniging vertegenwoordigde op de vergaderingen van de groep Zeeland en de Algemene Ledenvergaderingen van het Hoofdbestuur te Wageningen.

Cees heeft zijn hobby en zijn secretariaat om gezondheidsredenen op moeten geven, maar als het nodig is wil hij

nog wat hand- en spandiensten verrichten. Cees werd hiervoor gehonoreerd met de zilveren zeskantige speld. Jack Huygens is 25 jaar lid van de vereniging. Op z'n veertiende jaar kwam hij in aanraking met bijen. Als glastuinder kon hij in latere jaren in zijn eigen bijen-volkenbehoefte voorzien en zijn collega-tuinders op dit gebied met raad en daad bijstaan. Hij doet het nu rustig aan en geniet nog steeds van een aantal volken. Wij hopen nog flink van zijn kennis te kunnen profiteren. Voor Jan de zilveren verenigingsspeld.

Rinus Boon is 40 jaar lid van de vereniging, waarvan 30 jaar als voorzitter. Groot was zijn inzet voor de vereniging en zijn passie voor alwat groeit en bloeit. Onder zijn leiding werd de verenigingsstoel verwezenlijkt, die tengevolge van een grondverzakking na verloop van tijd moest worden afgebroken om die 10 meter verder weer op te bouwen. Rinus heeft op de 80ste Algemene Ledenvergadering zijn voorzitterschap overgedragen. Van zijn kennis hopen we nog lang gebruik te maken.

Rinus is verrijkt met de gouden verenigingsspeld.

320

Imkerdag in West-Friesland

Jan van de Veluwe

Tijdens den korte vakantie in West-Friesland bezochten mijn vrouw en ik op 7 september jl. het juiste geopende bijenmuseum annex imkerij te Opperdoes, waar diezelfde dag een bijeenkomst werd gehouden door de VBBN-groep Noord-Holland. Het museum bevindt zich op het landgoed van Jan en Monique Glazenberg. Beiden houden zich intensief bezig met dat museum en de kort erbij gelegen instructie-bijenstal. In de museumruimte, afgesloten door een glazen wand, is een speciale ruimte waar regelmatig gebruik wordt gemaakt van allerhande apparatuur om honing te slingeren. Het museum is opgebouwd uit een enorme collectie binnen- en buitenlandse attributen uit de bijenwereld, verzameld door de alom bekende leraar bijenteelt Baldi Dekker. Samen met Jan Glazenberg beheert hij deze collectie, die in zijn totaliteit een schitterend beeld geeft van de antieke en hedendaagse imkerij. Het is jammer dat er zo weinig bekend is omtrent dit jonge, pas opgerichte museum, temeer daar het kan concurreren met menig soortgelijk museum in het buitenland. Iedereen weet dat Opperdoes bekend is om het gelijknamige aardappelras, maar als bijenteeltmuseum beslist veel meer PR nodig heeft! Een bezoek aan dit gastvrije 'museumgezelschap' is alleszins de moeite waard. De groep Noord-Holland was die morgen goed vertegenwoordigd, geen stoel was er nog onbezet. De voorzitter van die groep, Bob den Held, zou ik gaarne een pluim willen geven voor dit initiatief. Het is dé manier om een regionale groep imkers op de hoogte te houden van allerhande nouveautés op het terrein van bijenziekten en de hedendaagse honingproblematiek. Uit gesprekken met een aantal imkers aldaar bleek mij dat daaraan een grote behoefte bestaat. Moge dit voor de overige groepen een aansporing zijn om op overeenkomstige wijze te handelen (tevens goed voor de ledenwerving). Na een uitvoerige uiteenzetting van Johan Calis over de varroamijt en alles wat daarmee samenhangt werd er gepauzeerd. Juist op dat moment arriveerden Roel en Anke ten Klei van het Bijenhuis Wageningen met de Bijenhuisbus volgeladen met aller-

hande imkerbenodigdheden. Menigeen maakte gebruik van de mogelijkheid om Thymovar te kopen, zijnde een milieuvriendelijk middel om de varroamijt te bestrijden. Het is een officieel geregistreerd diergeenemiddel waarbij al dat gedoe met zuren niet nodig is. Na de middagpauze, waarbij we uitstekend werden verzorgd, verscheen de heer Jan Hertsig, oude HB-lid VBBN en honingdeskundige, die de aanwezigen het laatste nieuws vertelde over het edele product honing. Tijdens die bijeenkomst zagen we het beroemde stoomtreintje van Hoorn naar Medemblik v.v., dat achter het land van Jan Glazenberg voorbij kwam stomen. Onbewust denk je dan terug aan de oude korfimkerij op de Veluwe, toen het stoomtreintje tussen Ede en Barneveld plaatselijk met veel kabaal langs de toenmalige heidevelden puffte.

Verlag Roefeldag Brummen

Henk Rozie, lid subvereniging Brummen

De Brummense imkervereniging heeft ook dit jaar weer kinderen in haar bijenstal ontvangen die deelnamen aan de 'Roefeldag', een evenement waar kinderen in de gelegenheid worden gesteld bij bedrijven, verenigingen e.d. 'een kijkje in de keuken' te komen nemen. Dankzij de medewerking van onze leden konden de groepjes kinderen onder begeleiding van een volwassene alles te weten komen over het leven van de bij en aan den lijve ontdekken dat bijen helemaal niet 'eng' zijn. Als extra activiteit konden de kinderen een zelf gerolde kaars mee naar huis nemen en i.v.m. het 100-jarig bestaan van Brummen een jubileumpotje honing. Al met al een geslaagde dag en wij roepen dan ook alle imkerverenigingen op om volgend jaar mee te doen aan de landelijke 'Roefeldag'.

Lidmaatschap VBBN 2003

Marga Canters

Bij dit novemhernummer treffen VBBN-leden een acceptgirokaart aan voor betaling van de contributie voor het jaar 2003.

Als u er voor zorgt dat uw betaling eind december/begin januari door ons ontvangen is, zorgen wij voor een ononderbroken toezending van het maandblad BIJEN.

- Wilt u niet vergeten, bij verhuizing, tijdig aan het secretariaat van de VBBN in Wageningen uw nieuwe adres door te geven. Wij zorgen dan voor een ononderbroken toezending van BIJEN.
- Ook als u wilt overstappen naar een andere subvereniging, horen wij dit graag zo spoedig mogelijk van u.
- Eventuele opzegging van uw lidmaatschap dient vóór 1 december 2002 schriftelijk te geschieden (ontvangen wij uw opzegging ná 1 december 2002, dan bent u over het jaar 2003 toch de contributie verschuldigd).

Wilt u in dit schrijven uw debiteurnummer vermelden, u kunt dit vinden op de bijgesloten acceptgirokaart en op de adreswikkels.

U kunt dit schrijven richten aan:

Ledenadministratie VBBN

t.a.v. mw. M.J.E.M. Canters/mw. G. Bogaards
Postbus 90

6720 AB Bennekom

faxen: 0317-42 41 80 of E-mailen: vbbn@vbbn.nl

Bij voorbaat dank voor uw medewerking

ZLTO

Van de Bestuurstafel

J. Beekman

Het Bondsbestuur vergaderde op 7 augustus en 25 september 2002 in het huis van de ZLTO te Tilburg. De agenda was voor beide vergaderingen weer goed gevuld.

Afhandeling bibliotheek De heren A. Rietveld en M. van Iersel krijgen het mandaat om verder te werken conform de aangegeven procedure, de extra aandacht die toen gevraagd werd voor 'kwantumkorting' en de lidmaatschapskaart in relatie met mogelijke kortingen zal daarbij betrokken worden. Men is begonnen de boeken te voorzien van een minimumprijs. De schets die aanwezig was en waar de heemkundekring Esbeek interesse voor had, is overgedragen aan deze stichting volgens de afgesproken procedure. Dat houdt ook in dat deze stichting de restauratie van de schets laat verzorgen.

Bijenziekten De planning voor de regionale bijeenkomsten, waar dit onderwerp op de agenda geplaatst is, is klaar. De secretariaten van de vijf kringen zijn ingelicht. In deze kringvergaderingen zal het opstarten van een Ziektebestrijdingscommissie aan de orde komen. Evenzo zal een evaluatie gehouden worden met betrekking tot bestuivingsvergoedingen 2002.

Situatie Bedrijfsraad 27 mei 2002 Het besluit te stoppen met de besprekingen om één bijenhoudersorganisatie te vormen is verwoord in het schrijven van de secretaris Bedrijfsraad C. Roelen. (zie BIJEN 11(7/8): 220 (2002)). Door het Bondsbestuur is het volgende besloten: er moet getracht worden om zoveel mogelijk taken die nu gezamenlijk worden uitgevoerd te handhaven waarbij het aantal vergaderingen van de Bedrijfsraad eventueel wat verminderd mag worden. Intensivering van het overleg met de Zuidelijke bonden zal waarschijnlijk noodzakelijk zijn terwijl het daarbij betrekken van de ANI overwogen zou kunnen worden. De contacten met de overheid zullen via de Bedrijfsraad, als enig aanspreekpunt, moeten verlopen.

Beleids-/Werkplan Door het Bondsbestuur is een conceptbeleidsplan opgesteld. Waarom dit beleids-/jaarplan? Een beleidsplan geeft richting aan het handelen van een organisatie en geeft de gelegenheid voor de aangesloten leden en verenigingen die deel uitmaken van de organisatie om te participeren in het jaarplan dat naar aanleiding van het beleidsplan is vastgesteld in de algemene vergadering. Dit moet ook de bedoeling van dit

beleids-/jaarplan zijn, namelijk dat de leden/verenigingen mee participeren in deze plannen. De Commissie Bijenziekten is opgenomen in het genoemde plan. Dit betekent dat de voorgenomen plannen niet alleen een zaak zijn van het Bondsbestuur, er zullen zoveel als nodig is leden/verenigingen bij betrokken worden.

Voor meer informatie over het bovenstaande kunt u terecht bij het secretariaat, 013-5836350 of www.Bijenhouders-zlto.nl

bijen

FAMILIEBERICHTEN

Op 19 juni 2002 is op 87-jarige leeftijd van ons heengegaan

GERARD H. BALTUSSEN

Hoewel Grad zijn bijen de laatste tijd niet meer zelf kon verzorgen bleef hij toch tot zijn verscheiden met hart en ziel imker. Zo nu en dan kwam hij zelfs nog naar zijn bijenhal, ook al viel hem dat erg zwaar.

Sinds 1934 was hij lid van de bijenhoudersvereniging De Heidebloem, afd. Aalst-Waalre) en drie jaar later werd hij gekozen tot bestuurslid. 67 jaar was hij imker en actief voor de bijenhouderij; Grad gaf voorlichting op scholen, nam zitting in de jury bij de bedrijfswedstrijden, organiseerde reizen naar het fruit en stelde zijn hal alsmede enige volken ter beschikking aan cursisten. Voor de nieuwe leden was hij de vraagbaak bij uitstek, bij praktische problemen deed men nooit tevergeefs een beroep op hem. In 1979 werd hij Koninklijk onderscheiden voor zijn activiteiten. Grad was een van de imkers die in het begin van de jaren vijftig nauw betrokken waren bij de ontwikkeling van de Aalstermethode, destijds op schrift gesteld door de toenmalige voorzitter.

Wij hebben in Grad een toegewijde en sympathieke medebestuurder en steunpilaar van de vereniging verloren. Aan hem bewaren wij veel prettige herinneringen.

Bestuur en leden
ZLTO bijenhoudersvereniging De Heidebloem

Op 30 september is op de leeftijd van 69 jaar, na een actief leven, ons gewaardeerd medelid overleden

JAN UYTDEWILLIGEN

Wij hebben Jan leren kennen als een persoonlijkheid met hart voor de vereniging. Hij heeft geholpen bij het opbouwen van de verengingsstal, samen met zijn vrouw Jacqueline vertegenwoordigde hij de subvereniging De Bij-moer op de geraniummarkt en tijdens de Open dagen bij Intratuin was Jan ook aanwezig. Hij kon zeer enthousiast vertellen over zijn hobby bijhouden. Zijn overlijden is een groot verlies voor onze vereniging.

Wij wensen Jacqueline en verdere familie veel sterkte met dit verlies.

Bestuur en leden
VBBN subvereniging 'De Bij-moer', Bergen op Zoom